

## **BORTXAREN KONDENAMANIAZ edo KONTZIENTZIEN KONTROLAZ**

**Eva Foresten oroiz**  
**Alfonso Sastreren ohorez**

Nire tesia oso sinplea da: bortxaren kondena esijitzea ez da demokratikoa, eta hori esijitzen ari direnak ez dira demokratikak, mentalitate inkisitorial fanatizatuak baizik. (Dela amorru politikoagatik, galdatzailearen olde fundamentalistagatik, edo jarrera erlijioso-moral legitimo baten zabalkunde faltsuagatik esijentzia publikotara). Goazen gaira zuzenean.

ETA kondenatzen ez baduzu, automatikoki inmorala zara; eta, gainera, hiritar gisa ere zure eskubideak moztuak izan behar dute, ezin zara izan hiritar osoa. Zergatik?

Hauxe da, laburki, sinopsia, premisa moduan funtzionatzen ari dena Euskadin bortxaren arazoa aipatzen bada: Euskadiren independentzia eta sozialismoarenganako, aurka egotea 1) moralki zilegi al den, ez da eztabaidatu ere egiten. 2) politikoki zilegizkoa eta demokratikoa dela, ez dago duda izpirik. 3) Juridikoki zilegizkoa, are beharbada obligazio bat da, Konstituzioaren arabera, Armadarentzat behinpein. Labur: euskal independentziaren kontrakotasuna, bortxa erabiliz bada ere (Konstit., 8. art.), morala da, demokratikoa da eta konstituzionala da. Alderantziz, Euskal independentzia eta sozialismoaren alde egotea, batez ere bortxaz baldin bada, baina ez orduan bakarrik, ez da razionala (XIX. mendeko erromantizismoa), ez da morala (herrien arteko solidaritatearen aurka dihoa, etab., edo eskluiatea da, etc.), antidemokratikoa da (nazionalismoa eta demokrazia elkartezinak omen dira), eta antikonstituzionala ere bai apika, azken helburuetan behintzat.

Seguru asko gutako inor ez da kredo “demokratiko” horrekin ados, baina orain horrek ez dio inporta, hori hedabide guztietan dotrina ofiziala bezalatsu dela gogoratzeko ez bada. Gure gaia bortxaren egungo kondenamania izango da. Ez bortxaren zilegitasuna bai ala ez, ezta bortxaren kondenaren zilegitasuna ere. Eta hemengo saio hau nota batzuk baino ez da izango, funtsean denok dakigunaren errepikapena, hamar ataltxotan, bortxaren kondenaren esijentziak zer ezkututzen duen, eta zer erakusten duen: gure kultura inkisitoriala.

Hasteko, bortxaren kondenaren zilegitasuna, berriro esateko, inolako problemarik ez da inorentzat (ez moral, politiko...). Horregatik, “ebidentzia” faltsu batzuei aurre egiteko eta arazoa bere baitan pentsatzeko, suposa dezagun alderantzizkoa:

**I.-** Hipotesi batean, posibleetan posible bezala irudikatu nahi dugu, norbaitek hotz-hotzean eta razionalki Euskadiko historia eta egoera analisatu eta, konklusioa erdiesten duela, egungo katramila sozial, politiko, ekonomiko, kultural guztietatik bakean ateratzeko, hoberena haren independentzia litzatekeela — eta, beharbada, Espainiarentzat ere Euskadiren independentzia litzatekeela hoberena. Gure hipotesiko analistak errigortsu razionalki baitihardu, analista honen kasuan gutxienez arrazoirik ez dago, berak konklusioan eskuratu duen helburua –independentzia eta sozialismoa- ezrazional edo inmoraltzat jotzeko. Bere arrazoiketaren konklusioa horixe da, eta agian ongi arrazoitu ez badu ere, berdin da gure hipotesiarentzat: analista horren kontzientzian Euskadiren independentzia eta sozialismoa helburu moralki zilegizkoa da. Helburu hori ez demokratikoa ere ezin kontsidera liteke, alde guztientzat hoberena bezala agertu baita hipotesian. Azkenik, bada, helburu hori, razionalitate mailan moralki bidezkoa, razionalitate mailan helburu demokratiko eztabaigabea orobat, legezkoa ere ba ote da? Hemen arrazoiketak koska bat jotzen du: legezkoa, non? Groenlandian, Eskozian?...

Esan beti esaten baita, Espainian ideia guztiak libre direla, independentistak ere bai (eta sinesten ez baduzue ere, orain ez dio axola), gure analista hori piska bat gehiago estutuko dugu. Analisatzen du legeria, Estatuak behin eta berriro egiten duen horren erabilera (Auzitegiak, errepresio indarrak), komunikabideen jarrera, Alderdien eta bozkalego espainolaren jokaerak, gehiengo eta gutxiengoaren jokoa manaiatzeko trikimailuak, etab., eta konklusiora iristen da, ez dela egia demokrazia espainolean ideia denak eta helburu

denak demokratikoki defendatu eta aurrera atera litezkeela. Eta Euskal Herriarentzat biziraupenik ez dagoela independentziarik gabe, eta independentziarik ez dagoela bortxaz ez bada. (Kontuz: oraindik ez digu esan bortxarekin baietz!). Teorian, bada, helburu demokratiko eta moralki printzipioz zilegi, are desiragarri baterako, ezinbesteko bitarteko bezala ageri da bortxa. Helburua zilegizkoa izan arren, zilegizkoa ote dugu bitarteko hau? Ez da hau izango gure gaia, baina uki dezagun puntu bat.

Bortxaren zilegitasunaren eztabaidak kasuistikaren eremu oso bihurrian sarrarazten gaitu, labirinto honetan ausaz gure hipotesiko gogoetalaria zerbaiz aztoratuko baitzaigu. Funtsezkoa da, haatik, katramila hauek denak ez ahaztea, bortxa ez kondenatzeak zentzu bakar unibokorik ez duela ulertzeko, ez morala eta ez politikoa, eta ez moralki unibokoa batez ere (bortxaren kondena ere moralki unibokoa ez den bezalaxe: batzuetan ebanjelikoa da, eta batzuetan neofalangista soil, "konstituzionalista" esaten da orain).

Oniriztea bortxari edozein kasutan ere abentura moral arriskutsua izan behar du (a priori etika humanista edo kristau antzeko bat suposatzen badugu bederen), baina ez dela ezinezkoa, eta razionalki soil dirudien bezain zaila ere de facto ez dela, eguneroko errealitateak erakusten digu, alderdirik diferenteenetan erakutsi ere. Bortxakeriaren bariante asko dago gure kulturaren lasai-lasai onartua.

Zer esan bortxa gaitzesteaz? (ebanjelioak-eta, alde batera utzirik orain). Bortxaren eztabaida: a) ez da ideien eztabaida, ekintzena baizik, zehazkiago ekintza bortitzena, behar izan ezkerro hilketarena. b) Eta ez da hainbeste ekintza bortitzen printzipioen eztabaida bat ere, ekintza molde baten hemen eta oraingo egokitasunarena baino. H. d., zaila da, ezin-ezinezkoa ez esatearren, bortxa eta bortxa oro printzipioz gaitzesteaz, oraintxe arte bortxa eta gerra zilegizkoz kargaturiko mendebalean (erlijiozkoak, askapen edo independentziakoak, dinastikoak, nazionalak, mundialak, Gurutzadak, konkistak eta Birkonkistak, Iraultzak...). Hori ikusteko aski da Estatuaren eta Zuzenbidearen existentzia bera. Edozein Estatu gure artean mila bortxakeriaren ekarpena da eta bortxaren monopolioa, berak bere burua hala deklaratu. Egon dagoen edozein Estaturen existentzia onartzen ari den norbaitek Estatuaren aurka bortxa oro gaitzesteaz, edo kontraesana da, edo Estatuaren sakralizazioa, edo "zuhurtasuna", edo gezurra da besterik gabe.

Honekin arazoaren muinean geundek. Bortxa oro printzipioz kondenatzerik ez egoteak ez du esan gura, bortxa konkretu bat kondenatzerik ez dagoela. Baina bere argudiaketa konkretua eskatuko du horrek, printzipio orokor batetik deribazio soil ez dena. Berdin, bortxa konkreturen bati oniritzi gura dionak, orain eta hemengo arrazoi konkretuak ailegatu beharko ditu, ez printzipio edo teoria arruntak soil, hala nola Kanten "gerrako sufrimenduek herriaren espiritu morala zailtzen eta gihartzen dute", adibidez; edo, historiaren tresna herrien askapenerako bortxa da, historia unibertsalarentzako tesi bezala agian balio lezakeen esakune hegeldarra; edo aitzinamendu historikoaren filosofia marxista klase borrokarena; edo sozial-darwinismo trakets baten manerako indarkeriaren gorazarreak; edo Donoso Cortesen gogarte kultur historiko edo kultur teologikoak ("te civilizará, es decir, te perfeccionará por medio de la guerra"), etc. Sumarioki, bada: bortxaren eztabaidan ezin gara printzipio orokor absolutuetan errefuxiatu. Mendebaleko pentsamenduaren historian bortxaren apologiak daude eta Mendiko Sermoiak daude. Baina gure arazo konkretu honen aurrean batzuek zein besteek oinarritzko inspirazio orokor bezala baino ezin digute lagundu. Bestela esanda: ezin dugu inorengandik itxaron, edo esijitu, bortxaren onespenez eta ez gaitzespen absoluturik (oinarri erlijiosoen gainean ez bada). Arazo guztia bortxaren egokitasunarena kasu jakin honetan da (egokitasuna zilegizko helburu batzuekiko), eta erabakiarena haren aurka ala haren alde.

Ez da kontu erraza. Izan ere, edo bortxaren erabilera Iraultza bezala justifikatzen da, justifikazio beharrik gabe alegia (Iraultzaren justifikazioa haren garaipena izaten da: "historiak absolbatuko gaitu!"), edo-ta moral tradizionalaren arabera jokutzen da. Baina orduan, Euskadiren independentzia lortzeko bortxa baliabide zilegizkoa delako konklusiora iristeko, ez da aski gerra justuaren kasuan, tiranizidioan, etab., galdatu ohi ziren printzipio klasiko orokorrak aintzat hartzea, ezpada bortxaren erabilerako kasu konkretu posibleen onargarritasuna edo eza ere kontenplatu behar da. Onargarria izango al da haurrak eta errugabeak hiltzea (eta zeintzuk lirake "errudunak")? Efikazia politiko eta ekonomikoaren ikuspegitik zalantza gabe Guardia Zibil bat Basaburuan hiltzea baino eragintsuagoa izango litzateke tren bat jendez bete-betea Madril lehertzea, edo Mediterraneoan dozena erdi bat hotel turista guztiakin airean zapartatzea (auzi honetan bitxiki suntsiketaren efizientzia moralitasunaren baldintza da!), baina onartzekoa ote da kontzientzian? Etab. Gure analistak ongi ezagutzen du bere gizartea: nola orokorki bortxa helburu politikoekin onartu ahal duen (hots, nola onartzen duen historia, Estatu ordena, Zuzenbidea

ohi deritzona; edo onartzen duen bortxaren hautua Estatu, Zuzenbide, errepresio indar espainol dominatzaileen aurka, abstraktuki), baina durduzaturik aurkitzen den edozein atentatu konkreturen aurrean. Daukagun heziketa eta sentsibilitatea daukagu, daukagun kontzientzia, diskutigarria bada ere. Eta, kasu konkretuaren aitzinean, gehien-gehiengo euskaldunari, bere sentimentuetan, bortxaren onespina zaila egiten zaio, gutxienez bere hautu pertsonal posible bezala. Bortxaren arazoan erabateko posizio seguru garbiak zailak dira gure kulturaren, eta kultura horixe gara denok.

Orduan, aierutu dezagun gure analista hori esan bezalako euskaldun arrunt bat dela, edo pentsalari uzkur bat besterik ez. Bera ez da ekintzailea: ekintzak ikaratu egiten du. Ez da politikoa: politikak berari higuin ematen dio; baina nahi luke jendea politikan konprometatzea eta berak jende horri bere ideiekin lagundu. (Edo politikazalea da menturaz, eta politikan sartzen da, baina politika publiko demokratikoan bakarrik). Gorroto ditu armak, baina armek mundu honetan duten garrantziaz ez du bere burua engainatzen. Ez inor akuilatzen du armak hartzera, armekin dabilenik ez onetsi ez gaitzetsi egiten du. Berak ez du mundua bere inguruan behatu eta bere kezkek pentsatu, eta demokratikoki ahal duentxoia egin besterik egiten, eta ahal duen razionalkiena ebazpen batzuetara etorri. Bere ebazpenok, esan ahal izango ote ditu publikoan, munduko xalokiena esanda ere?

Praktikan, ideia eta arrazoiketa denak libre omen dauden Absurdistan honetan, gure pentsalaria kinka larri ezin larriagoan aurkituko da: a) bera bizi den herriko Logikan badago silogismo bat, horren konklusioa krimen bat omen dena; hots, ez inferentzia logikoki zuzena edo okerra, baizik politikoki krimena. Bortxaren zilegizkotasuna ondoria lezakeen arrazoiketa bat beti krimena da. Alderdien Lege batek eta Estatuaren epaileek hala erabaki dute. Eta, b) gure analista horrek (edo bere lagunak batek) bizitza politikoa parte txiki-txikiena baikere hartu nahi badu, alferrik saihestu nahiko du Eszila hori ahoa itxi eta isilduz, Karibisek ahoa zabaldu eta bortxa gora-goratik jendaurrean kondenatzea esijituko baitio, eta egiten ez badu bere eskubide publikoen murrizketarekin zigortua izango da. Demokrazia honetan, berak kontzientzian pentsatzen duena esatea delitu da, baina pentsatzen duena isiltzea ere delitu da, eta pentsatzen ez duena esatea da ez delitu bakarra. Hau da guk hemen ikusteko problema.

**II.-** Gure analista larritua filosofizalea da, eta noizean behin Spinoza irakurri ohi dizu; esaterako Traktatu Teologiko-Politikoa, azken kapitulua: “Se hace ver que en un Estado libre es lícito a cada uno, no sólo pensar lo que quiera, sino decir aquello que piensa”. Gogora dezagun, liburu hau XVII. mendekoa dela: ikusteko, ideia batzuek zein denbora luzea behar duten Herbehere heretikoetatik Espainia santura ailegatzeko, edo oraindik ez ailegatzeko.

Araza ez da txantxetako: jokoan autoritate estatalaren oinarriak berak daude, hots, Estatuaren natura, helburua, justifikazioa. Zerk justifikatzen du Estatuak (h. d., printzipioz ni bezalakoxe gizon-emakume batzuek, orain agintean daudenak) niri goitik behera aginduak eta zigorrak ezartzea (trafiko arauak eta zigorrak, adibidez), nire dirua kentzea (zergak), etab. Zer du Estatuak zilegi eta zer ez nire gainean? Suposatzen bada, subiranoa egiaz herria dela, hots, zuek eta ni eta beste manupekoak, Gobernuaren manu edo eskumena guk delegatua diogun adina hedatzen da, ez gehiago. Baina hiritarrak Estatuari delegatu ahal diona eta delegatzen diona ez da inola ere kontzientzia. Da, doktrina burges klasikoan esateko, ordena sozialaren ardura, harreman eta jardura publikoaren arauketa, ondasunen geriza, eta oroz gain bizitzaren eta askatasunaren babesa. Modu batera ala bestera “el fin del estado es, pues, verdaderamente la libertad”, laburbiltzen du Spinozak (XX, 12). Gure askatasuna zaintzeak justifikatzen du Estatuak, eta gure askatasunaren zainketa bezala bakarrik zaintzea ordena soziala eta ondasunak. Estatuak, Estatuak eta ez despotia oriental bat izateko, berak garantizatu behar du edonortxoren kontzientziaren – pentsamenduaren- askatasuna, beharbada horrek inoiz “Estatuaren kontzientziarentzat” (iritzi arruntarentzat) mehatxu bat irudi balezake ere.

Alegia, nik pentsa nezake, erregea pertsonalki aker korotatu bat dela, edo-ta monarkiaren instituzioak edozein lurralde apur bat arrazoizkotan aspaldi likidatua egon beharko lukeela. Baina hori pentsatu eta nire pentsamendua bake-bakean jendaurrean azaldu besterik ez badut egiten, h. d., erregea neure egitatez likidatzen ez dudan artean, edo inor xaxatzen ez dudan bitartean hura bere eskuz garbitzera, Estatuak ez dauka zertan nirekin gehiago sartu, erregea edo monarkia loriatzen dutenekin baino gehiago. Egintzak zigortzen dira, ez ideiak, ezta gogoak ere.

Pentsa nezake pentsa, orain entzuten diren demokraziaren ditiranboak, hemengo demokraziarik eza ostentzeko direla. Hemendik kanpora ere, benetan herriak gobernatu duen demokraziarik ez dela sekula egon orain arte. Mendebaleko demokrazia deritzon hori, zinetan mendebaleko oligarkia batzuen demokraziak baino ez direla, euren errege/erreginatxo dekoratibo eta guzti askotan. Pentsa nezake Alderdien sistema demokraziaren ukoa dela, herri demokrazia eskulotu, bezatua. Pentsa nezake Konstituzio espainola errotik antidemokratikoa dela, bere sorkuntzaren moduz nahiz edukiaz (“demokrazia tranpa”, orain esatea gustatzen den bezala). Pentsa nezake, hortaz, demokraziarik edukitzeko, trantsizio bat ez frankismotik frankismora, baino kultur iraultza erradikal bat beharko litzatekeela.

Lainoek barruan euria bezala kapitalismoak bere barruan gerra dakarrela, pentsa nezake. Rousseauk idatzia dago, eta eskolan irakurtzea haizu dute gure ikasleek: “El primero al que, tras haber cercado un terreno, se le ocurrió decir *esto es mío* y encontró personas lo bastante simples para creerle, fue el verdadero fundador de la sociedad civil. ¡Cuántos crímenes, guerras, asesinatos, miserias y horrores no habría ahorrado al género humano quien, arrancando las estacas o rellenando la zanja, hubiera gritado a sus semejantes: «¡Guardaos de escuchar a este impostor!; estáis perdidos si olvidáis que los frutos son de todos y que la tierra no es de nadie!»” (*Sobre el origen de la desigualdad*). Beraz, Lockerentzat eskubide natural oinarrizkoa zena, Rousseauentzat instituzio kulturalik antinaturalena da. Pentsa nezake, hortaz, jabego pribatua lapurreta hutsa dela, herribarnean liskar eta herriarte gerra gehien-gehien kausa (jada Platonek esana dagoena, bestalde), esklaberiaren eta batabestearen ustiaketa ankerrenen iturburua, gizadia penatzen duen azoterik odolgooseena. Berdin da zeinek zer pentsatu. Ezarritako legeak errespetatzen baditugu, eta Bankurik asaltatzen ez badugu edo inoren jabego pribatuari kalterik ez egiten, Estatuarentzat Banku Nazionalaren edo Enpresarien Elkargoaren presidentea bezain manupeko ohoretsuak gara.

Eduki nezake teoria bat, emakumeak naturaz beraz gizonak baino adimen urriagokoak direla, aiurri belaskago eta temperamentu aldaizetsuagoak, eta -Rousseau horrekin berarekin- uste izan nezake, emakumeak “obeditu behar lukeen sexua direla”. Izan, izango dira nire pentsamenduok munduko astakeriarik zantarrenak, baina ez deliturik txikiena ere.

Aspaldi ez duela, Nobel Sari eta USAko unibertsitate entzutetsuenetako profesore batek publikatu du, zuriak genetikoki buruazkarragoak omen direla beltzak baino. Iritzia ez da politikoki oso korrektoa. Hitlerrek ere halaxe pentsatzen zuen. Hala ere inori ez zaio burutik pasa gizona kartzelan sartzea, edo gizaki guztien berdintasun genetikoa aitortza publikoa esijitzea Unibertsitatean ikerketan jarraitu ahal izateko. Behiala autore ilustre askok idatzi du, arraza germaniarrak argiago eta trebeagoak direla mediterraniarrak baino, edo alderantziz. Ortega y Gasset gaur bertan intelektual espainol ohoratuenetakoa da, filosofo ohoratuena ez bada. Harentzat, alabaina, Afrika eta Asiako milioika gizon-emakumeak euren arrazagatik europar zurien peoiak izatera kondenatuak daude sekula santa guztirako. Euskaldunak eta txinarrak ezein kultura eta zibilizaziorako arrazialki gauzaezak gara erremedio gabe, etab. Ortega y Gasset inon ez dago betatua, ondo saltzen da liburudenda espainoletan, batxilergoan estudiatzen da, eta akademian bertan, dakidala, oraingoz inor ez da agertu eskandalizatua. Iritzion kondena publikoa esijitu beharko ote litzaikeee editoreei eta Ortegaren ikertzaile eta iruzkileei, autore hori aipatu nahi dutenoro? Don Pio Baroja arrazista, misogino, etc., letania oso bat da. “¿Qué hacemos con Baroja?” Irakurtzea, edo harekin sinpatisatzea, debekatu?

Ideien aurka gizarteak erabil dezakeena eta behar duena ideiak dira, ez Guardia Zibilak eta epaileak.

Izan ere, hiritar subirano gisa Estatuari delegatu edo gomendatu dioguna egintza publikoen kontrola da, ez ideiena eta ez kontzientziena. Pentsatzea nahita ere ezin da delegatu: inork ezin duelako pentsatu beste baten orde, eta neuk ere ezin dudalako deus ez pentsatu (gehienez ere, beste batek bezala pentsatuko dut). Ikusten denez, Estatuaren Eliza izateko tentazioa handia da, baina Estatua egoteko arrazoia ez da Eliza egoteko arrazoia, eta Estatua ezin da izan Eliza. Nik, hala gura badut, gomenda niezaioke hein batean nire kontzientzia eta pentsamendua Elizari (hari gomendatzen diodana “arima” baita), nahita ere ezin diot gomendatu Estuari, Estuaren natura bera perbertitu gabe. Estuari ordena soziala artamentatu (ahal) diot, ez nire zorientasuna. Berriro Spinozarengana itzuliz: “Nadie se despoja de su potestad, ni por consiguiente trasfiere a otro su derecho de tal modo que deje de ser hombre” (XVII, 2). Estuak ezin dio

inori eragotzi nahi duen edo ahal duen bezala pentsatzea, eta pentsatzen duen bezala hitzegitea, h. d., gizartean pertsona izatea. “Si, pues, nadie puede ceder su libertad de juzgar y de pensar lo que quiera y cada uno con arreglo al derecho supremo de la naturaleza es dueño de sus pensamientos, nunca puede intentarse tal cosa por el estado sino con recelo de un desgraciado éxito” (XX, 8). Zuzenbideko Estatuak, hortaz, delegatu zaion adina bakarrik du eskuduntza legitimorik, eta delegatu zaionera soil mugatu behar du: hiritarren jokaera publikoa, obrak, egintzak, begiratzera. “Cada uno, pues, cede su derecho de *obrar* con arreglo a la voluntad propia, pero no el de juzgar y razonar; por esto ninguno, salvo el derecho de los poderes soberanos, puede *obrar* contra sus decretos, pero cada uno puede sentir y pensar, y por consiguiente también decir sencillamente lo que diga o lo que enseñe por la sola razón...” (XX, 14). “En el gobierno democrático (...) todos se obligan con su pacto a obrar según la voluntad común, pero no a juzgar y a pensar de ese modo” (XX, 38; ik., orobat, 46: ezinbestekoa da “limitar el derecho de los poderes soberanos... a los actos únicamente; por lo demás concédase a cada uno, no sólo la libertad de pensar como quiera, sino también de decir cómo piensa”). “Será, pues, un gobierno violentísimo aquel en que se niegue a cada uno la libertad de decir y de enseñar lo que se piensa” (XX, 9). Kontzientziak eta pentsamendua bortxaz inbaditzen dituen Estatua bere buruaren -legitimitatearen- desegile da: “que aquellos son realmente perturbadores que en un estado libre pretenden destruir la libertad del pensamiento, que jamás puede ser disminuida” (XX, 42).

**III.-** Baruk Spinozarekin Holandako judu libreak aipatu ditugunez gero, gogora ditzagun garaiko Espainiako judu ez libreak, Moderniaren bi hastapen hagitz diferenteak konparatzeko Herbeheretan eta Espainian. Berriki Rosa Rossiren liburu pitxia irakurri dut *Teresa de Avila. Biografía de una escritora* (1997). Teresa Sanchez de Ahumada etorki judu konbertitukoa zen (Frai Luis Leongoa halaber, eta Joan Gurutzekoa, etab.), eta bai bere gurasoek eta bai berak gorriak eta beltzak ikusi behar izan zituzten horregatik. Eginahal guztiak egin arren beste kristau denak bezalakoxe hiritarrak izateko eta agertzeko, inoiz ez zen aski. “Los hebreos convertidos no sólo habían debido cambiar de religión sino también modificar su vida de todos los días, las formas de la memoria y de la esperanza. Debía cambiarse todo, desde el modo de acoger a los hijos dentro de la comunidad hasta la manera de sepultar a los muertos, desde la forma de iniciar una comida hasta los alimentos que se tomaban, todo, hasta la manera de gesticular o de tomar la cuchara. [Fue una de las acusaciones que motivaron la condena póstuma del abuelo de Luis de León]. Ellos, que eran parte de la cultura del aceite, vinculados a la tradición mediterránea de la fritura con aceites vegetales, debieron incorporarse a la cultura del lardo, aceptar freír en la odiada grasa de cerdo y comer tocino. Debieron cambiar de gestos que se repetían desde siempre, como el modo de degollar y cocinar los animales, modificar el ritmo de la semana, y mudar camisa y otras prendas el domingo y no el sábado” (or. 19).

Moriskoek ez zuten pairatu zori hobea, kasu askotan aspaldian kristauturiko familiak izanda ere: “ni la antigüedad de su conversión, ni su debilidad y dispersión demográfica, ni tampoco su plena integración en la población cristiana y su calidad de «buenos cristianos» serían suficientes para salvar a estos moriscos de la deportación” (C. Stallaert, *Ni una gota de sangre impura. La España inquisitorial y la Alemania nazi cara a cara*, 2006, 289).

Moriskoen egoztea prestatzen ari zenean, errege Filipe II.ak inkesta bat isilpekoa bidali zien Gotzainei informeak galdutuz haiei buruz. Moriskoak, euren artean “algarabia” mintzo baziren ere (ez “en cristiano” alegia!), aspaldian ziren kristauak eta errege kristauaren manupeko zintzoak zintzorik bada. Hala bada, “los obispos enviaron informes sobre su perfecta asimilación religiosa, su ortodoxia y su praxis cristiana e incluso de su piedad sacramental” (A. Alcalá, arg., *Inquisición española y mentalidad inquisitorial*, 1984, 359). Baina kanpotik egintza eta biziera publikoan hiritar kristau zintzoak agertzea zeregin guzti-guztietan, aski ote da? Barru-barruan zer ziren morisko horiek? Filipe II.ak barruak kontrolatu gura zituen, eta, kontrolatu, Elizako Gotzainek berek baino ere barnerainoago. Gotzainek erantzun zioten inkestari, “pero el rey no se mostró conforme con que ese conjunto de actitudes y prácticas definieran una personalidad cristiana y ofreció a los obispos una regla práctica y un baremo mínimo de prueba de cristiandad: «que ser notoriamente buenos cristianos se pruebe por actos positivos contra la secta de los moros [kondena publikoak, etab., esijitzen dira, hortaz!], y que hayan usado de vino y tocino [etxe barruan eta biziera pribatuan ere “kristauki” jokatu], y desviados del algarauia y de los de su nacion [alegia: ez euskara zaindu eta landu edo holakorik egin, ez euskaltzale, abertzale eta euskararen nazioko jendearekin asko harremanik izan], pues no vasta lo que prueban de que frecuentan los sacramentos porquisto puede ser lo agan por su conservacion” (Ib.). Morisko eta judu anitz, beldurraren beldurrez, etxe barruko biziera

pribatueneraino kristautua zen ordurako. Murtziako informeak esaterako zioenez, hango moriskoak denak “como si dixesemos christianos viejos” ziren. Izan ere, “començo la conversion de esta gente (...) por el año de 1252, de suerte que en el presente de 1612 habra 357 años que se començaron a convertir”. Anartean gizarte nagusiari osoki asimilatuak zeuden, hortaz, kulturalki eta erlijiosoki, “y son muy raros los testigos que no diçen de todos los siguientes que ninguno ha vestido a lo morisco, que generalmente beben vino, que comen toçino”, eta “en todos los actos positibos de christiandad se han como christianos viejos sin diferenciarse de los demás en lo exterior”. Azkenean, ez urdaia jateak, ez ardoa edateak, ez kristautasunaren aldeko egintza positiboek (islamaren kontrakoak espreski ez badaude), eta ez ezerk balioko die, esan bezala, eta erbesteratuak izango dira.

Salbazio erlijiosorako aski bide da konbertsioa, baina politikorako ez. Salbazio politikorako, atzoko zure anaia eta lagunen etsai amorratuena bilakalatu behar duzu, zure konbertsioaren zintasuna erakusteko. “Por cierto, irakurtzen diogu R. Rossiri, Avila era la ciudad donde había vivido y actuado Torquemada, el inquisidor, él mismo un converso, pero que había sido un perseguidor acérrimo de los judíos convertidos”. Konbertituak dira egungo “demokrata konstituzionalista” porrokatuenak ere.

Filipe II.ak legetxe, kontzientziak dominatzea da Inkisizioak nahi duena. Eta bere dominazioaz bestela aski seguru ez badago, gorputzak penatuz bortxatu egin nahiko ditu. Arimak nahi baititu berak menderatu, gogatez ez bada terrorez. Hiritarraren kanpoaldeko biziera diskretuena, lege guztien kunpliztaileena, agindupeko eta otzanena, ongizate sozialaren aitzinarazleena, dena alferrik izango da zakur inkisitorial bizitza pribatuenaren eta intentzio sekretuenen usnatzailearentzat.

Hiritarrak denak bata bestearen zelatari eta salatari bihurtzeko, urtero-urtero garizumako hirugarren igandean “Edictos de fe”ak irakurtzen ziren meza nagusian ebanjelioaren ondoren –“verdaderas guías de delatores”- erritu hau solemnitare handiz beztituz. “Nos los inquisidores contra la herética pravedad y apostasía en el reino... A todos los vecinos y moradores estantes y residentes en todas las ciudades, villas y lugares... mandamos dar y damos la presente para que si supiéredes, entendiéredes o huviéredes visto o oído decir... que alguna o algunas personas hayan guardado algunos sábados... vistiéndose en ellos camisas limpias o otras ropas mejoradas y de fiestas, poniendo en la mesa manteles limpios, y echando en las camas sábanas limpias... O que hayan purgado, o dessebado la carne que han de comer echándola en agua para la desangrar... O que hayan degollado reses o aves que han de comer, atravesadas, diciendo ciertas palabras catando primero el cuchillo en la uña... O si... a la noche se demandasen perdón unos a los otros, poniendo los padres a los hijos la mano sobre la cabeza... O si alguna muger guardase cuarenta días después de parida sin entrar en el templo... O si cuando está alguna persona en el artículo de la muerte le volviesen a la pared a morir, y muerto le lavasen con agua caliente, rapando la barba y debajo de los sobacos y otras partes del cuerpo, y amortajándolos con lienzo nuevo...”, etab. (A. Alcalá, arg., *Judíos, sefarditas, conversos*, 1995, 484-486). Nola jaio, nola hiltzen zaren, zer jan-edaten duzun mahaian, zer egiten duzun ohean, zure gorabehera fisiologiko intimoenetan zelan diharduzun, Inkisizioak den-dena ikuskatzen dizu: “decían questando la muger con su regla no abía de reçar, ni mirar al cielo..., ni dormir con sus maridos los seis dias del mestruo, al séptimo se lavan todo el cuerpo, en aguas debajo del brazo, bestiéndose camisa limpia, echavan ropa limpia en la cama muy nueva si tenían” (Ib., 488). Ez dago Anaia Handiak espiatzen ez duen intimitaterik.

Estatuak hiritarraren ibilera publikoa arautzea eta kontrolatzea berezkoa du. Baina, azken finean, Estatuak ez ditu hiritarrak nahi, mendekoak baizik. Eta hiritarrak mendeko soil bihurtzen ahalegiten du. Mendekoa osoki mendean, haren kontzientzia mendean edukiz edukitzen da, hots, Estatua bera hiritarraren kontzientzia bilakaraziz.

**IV.-** Hauek ez dira antzinako istorioak, historiako konstanteak baizik, Espainian batikbat. Inkisizioa-eta Erdi Aroko kontuak direla pentsarazi nahi izaten digu historia moderno liberalak. Henry Kamen hispanista handiaren ohar batek hau dio: “La cultura hispánica ha mantenido hasta el día de hoy un marcado sabor antisemita. Una encuesta reciente (2005) llevada a cabo en doce países europeos demostraba que el mayor nivel de hostilidad a los judíos se encontraba en España” (*Los desheredados*, 2007, 57). Kultura eskluyente bat, besteak eskluyente deklaraturik defendatzen dena. (Esan beharrik ez dago kultura hori oso euskalduna ere badela).

Joan den uda honetan, Emilio Majueloren *La generación del sacrificio* hunkigarrian hauxe irakurri dizut (2008, 229-230) 36ko gerra zibil tristeaz Nafarroako mendialdean: “Los familiares de los huidos que quedaron en Burgi, madres, hermanas, parientes, no lo pasaron nada bien. Fueron unas fechas para la ignominia. Algunos tuvieron que escenificar un vergonzante auto de fe para salvar sus vidas o escapar de castigos terribles de manera que para evitar la represión firmaron un documento de adhesión al nuevo régimen, con el que, tras confesar presuntos pecados y mostrarse dispuestos al arrepentimiento de sus viejos ideales, pretendieron librarse del terror que les rodeaba. Coaccionados por el terror reinante hicieron profesión pública de su actividad e ideas anteriores y, considerándolas ahora como errores, rectificaron por escrito su postura ideológica en previsión de males irremediables. El rebajamiento moral a que se les sometió rozó lo inaudito. Expresiones como éstas fueron habituales en esa especie de pliegos de descargo: «el que suscribe J. D. A. vecino de esta villa de Burgi ante la autoriad Militar de la misma respetuosamente expone que su ideología política asta ahora a sido la misma del gobierno de Madrid [errepublikarra] pero reconociendo las causas justas que ha producido el actual movimiento del ejército español y viendo que se busca con el mejoramiento y engrandecimiento de la patria, el suscribiente retracta sus ydeas y se une al movimiento nacional en lo que pueda ser util prometiendo seguir siendo fiel a estas palabras y estando dispuesto a cargar con la responsabilidad que corresponda si algun día faltara a ella»; I. E., «que habiendo correspondido al partido de izquierdas en el régimen anterior y convencido del error en que he estado desde esta fecha quiero corresponder al régimen actual reconociendo y acatando al Gobierno de Burgos», etab.

Uda honetan irakurri dut orobat Miguel Sanchez-Ostizen *Tiempos de tormenta* (2007): “[Pio Baroja] supo del fusilamiento del médico de Ituren, Pedro Gorostidi Imaz, a quien conocía personalmente, en setiembre del 36, por negarse a gritar ¡Viva España!” (167 or.). Ez da berria, hortaz, “jende on” zenbaitentzat krimen bat izatea beste batzuk isilik gotea. Zer esanik ez, bestela pentsatzea edo mintzatzea.

Beste hau lehenago irakurri genuen Lorea Agirreren *Gezurra ari du-n* (2004). *Egunkaria* itxi eta Zuzendaritza atxilotu zutenean eta haietako batzuk torturatu, horien artean Martxelo Otamendi zegoen. Torturaren berri emateko zatitxo batean hau irakurtzen duzu: “Guardia zibila: Nondik noraino da Espainia? Martxelo: Irundik Algecirasera, eta Finisterretik Gatako lurmuturreraino. — Behin eta berriz errepikarazten diote. Akitu arte” (70 or.). Guardia Zibil honek probetxuren bategatik ote dihardu horrela?, zerbait lortzeko helburuaz? Hurkoaren askatasuna apurtzen gozaten duen sadikoaren gozamen huts-hutsa da. Fanatikoaren sadismoa. Badago bortxakeria bat kontzientziak txikitzea beste helbururik ez duena, berea baino bestelakorik ezin baitu ametitu: menderatu ezin duen kontzientzia zehatu egiten du. “Viva España!” ez deiadar egiteagatik afusilatu egiten duen guruztari frankistak, zer irabazten du? Enekin batera ulu egiten ez baduzu, ene etsaia zara, zu gizartetik ezabatu beharra dago. Bortxakeria hori lehenago Elizarena izan ohi zen, orain Estatuarena eta haren lagunena. Estrainoki “demokratiko” esaten den, tik inkisitorial askotxo ageri duen, Estatu batena.

Dostoievskiren *Karamázov Anaiak* nobelan sonatua da “Inkisitore Handia” kapitulua (II. Parte, V. Lib., 5. kap.), hor Jesus Nazaretarra, gizon-emakume gaixoekin errukiturik berriro mundura etorria, plazako jendetzaren erdian eriak sendatuz eta hilak piztuz dihoala, andre-gizon guztiek miretsi eta adoratua, Sevillako katedrale atarian Inkisitore Handiak preso atxilotarazten baitu. Zer eginen du orain, lehen Jesus hori hosanna kantaka goratzen zuen herriak? “Es tanta la fuerza del Gran Inquisidor, hasta tal punto tiene al pueblo domeñado, sometido, acostumbrado a obedecerle temblando, que la muchedumbre inmediatamente abre paso a la guardia, y los hombres armados, en medio del silencio sepulcral que de repente se ha producido, lo arrestan y se lo llevan. La muchedumbre toda, como un solo hombre, en un momento inclina sus cabezas hasta el suelo ante el viejo inquisidor, quien, sin decir palabra, bendice al pueblo y se aleja”. Botere demokratikoaren parabola bat da. Gero, kartzelako ilunean diskurtso luze batean Jesus horri, berorren izen sakratuan hain zuzen agintzen duen Inkisitoreak, zergatik atxilotu duen eta laster surtara kondenatuko duen esplikatzen dio: jende nahastaile bat besterik ez delako. Jesusek bakoitzaren erantzukizuna proklamatzeko du; konfidantza eskatzen du, ez beldurra; maitatua izan gura du, ez obeditua: hots, denean kontzientzien askatasuna irakasten du. Baina, dio Inkisitoreak, “para el hombre y la sociedad humana no existe ni ha existido nunca nada más insoportable que la libertad”. Gizon-emakumeak egiaz maite dituenak, lehen-lehenik euren askatasunetik askatu behar ditu, justifikatzen da Inkisitorea (Botere demokratikoa); eta hori gizon-emakumeak euren kontzientzietatik askatuz egiten da. “Te digo que no existe para el hombre preocupación más atormentadora que la de encontrar a quien hacer

ofrenda, cuanto antes, del don de libertad con que este desgraciado ser nace. Pero sólo llega a dominar la libertad de los hombres aquél que tranquiliza sus conciencias (...). Nada hay más seductor para el hombre que la libertad de su conciencia, pero nada hay tampoco más atormentador”. Iragan urteotan Inkisizioak asko lan egin du eta jendea jada askatua dago bere kontzientziatik, erantzukizunetik. Boterearen eskuetan utzia du bere konfidantza, kontzientzia, maitasuna. Honezkerok denek onirizten dute Inkisizioak ordena zuzenaren amoregatik heretikoak kiskaltzea. Boterearen egitekoa edozein desordena erauzte da, eta horixe da herriak Boterean maite duena. Ikusi besterik ez dago Jesus bera atxilotzeko agindu eta jendeak nola otzan-otzan erreakzionatu duen: “ahora, precisamente hoy, estos hombres están más plenamente convencidos que nunca de que son libres por completo, pese a que ellos mismos nos han traído su libertad y la han depositado sumisamente a nuestros pies”. Inkisitoreak bere autoritatearen inposizioaz andregizonak beren askatasunetik askatzea lortu du, eta horrela “presenta como mérito suyo y de los suyos el que, por fin, ha vencido la libertad y lo han hecho para que los hombres pudieran ser felices”. Hemen baitezpadakoa Botere demokratikoaren logikari erreparatzea da: askatasuna dohakabetasunaren iturria da: matxinada, hilketa, gerra guztien kausa; Botereari obediencia dohatsutasunaren iturria da: “Con nosotros [Inkisizioarekin] todos serán felices y no volverán a rebelarse ni a matarse unos a otros, como están haciendo hoy en todas partes gracias a la libertad que les has [Jesusek] concedido. Oh, les persuadimos de que únicamente serán felices cuando renuncien a su libertad a favor nuestro y se sometan a nosotros”. Inkisitoreak aitortzen dio Jesusi, oraindik ez duela lortu munduan gizon-emakume guztiguztiak bere menpean biltzea. Baina menpera bilduak zoriontsuak dira guztiak. “Los hombres se han puesto muy contentos al verse conducidos otra vez como un rebaño, y al darse cuenta de que, por fin, se les ha retirado de los corazones aquel espantoso don, que tantos sufrimientos les había acarreado”. Izan ere, demokratikoki zoriontsu izateko bi baldintza dira funtsezkoak antza: ez pentsatu eta apetitu ona izan. Pentsatzea lan arriskutsuegia da edozeinen esku uzteko: zure orde Botereak pentsatuko du. Zoriontsu izateko behar duzun ogia orobat, Botereak ziurtatuko dizu (“la obediencia se compra con pan”). “Porque, ¿quién va a dominar a las gentes, sino aquellos que dominan las conciencias de los hombres y tengan el pan en sus manos?”. Inkisitoreak esperientzia handia du jendearekin, Jesusek baino hobeki ezagutzen ditu gizon-emakumeak: badaki zoriontsuak izateko horiek mendeen lotu behar direla; menderatzeko, kontzientziak joputu beharra dagoela; kontzientziak lotu-lotuak edukitzeko sokarik estuena ogia dela. Honetarako guztirako Botere demokratikoak pedagogia perfektu bat dauka, herritarrak matxinadarako edozein tentaziotatik atzeratuko dituena: “les demostraremos que son débiles, que no son más que unos lamentables niños, que la más dulce de las felicidades es la felicidad infantil. Se volverán tímidos, empezarán a mirarnos y a apretarse contra nosotros, medrosamente, como los polluelos contra la clueca. Se sorprenderán, se estremecerán de horror ante nosotros, y se sentirán orgullosos de nuestro poder y de nuestra inteligencia, de que hayamos sido capaces de someter un rebaño tan turbulento de millones de hombres”. Azkenean, Inkisizio demokratikoak ere maitatua izan gura du, eta Botere irmoa bai, baina amazko leuna izango da, ez tiranikoa. “Sí, les obligaremos a trabajar, mas para las horas libres de su labor les organizaremos la vida como un juego infantil, con canciones infantiles, cantadas a coro, y con inocentes danzas”. Eta, batez ere, gerritik gora inposatu zaien -pentsamendu, sentimentuen- kontrol guztia konpentsatzeko, gerritik behera nahi dituzten libertate guztiak ametituko zaizkie, munduko zoriontsuenak eta libreanak senti daitezten: “Oh sí, les daremos permiso para que pequen, pues son criaturas débiles e impotentes, y nos amarán como niños porque les permitiremos pecar”.

V.- Kontzientzien kontrolaren ildo historiko honetan dator eta ikusi behar da fundamentalismo kondenamaniakoa: kultura bat da, kanibalismoa ere kultura bat den modura. Bortxa kondenatzen ez duzun bitartean (alegia, ETArena, ez beste ezein bortxa), ez zara hiritarra, ez duzu eskubide publikorik, ez zara pertsona. Terrorista zara. Ez duzu politikoki antolatzerik, ez duzu torturak-eta, poliziaren gazteen jazarpenak-eta, inolako beste bortxa aipatzeko eskubiderik. Hiritar eta demokrata ohoragarritzat hartua izateko, kondena brandituz etorri behar duzu kalera. Gaitzespenaren erritual obligatua norgehiagoka baten komediaraino heldu da: irrati, telebista, egunkarietatik, Alderdien hala Gobernuaren bozeramaileetatik, ahots bakarreko koruan heia gora inkisitoriala “va crescendo, va crescendo” -G. Rossiniren *La calunnia* bezala-, edukiak eman ezin dion potentzia burrunbadaz ordeztuz, “un tumulto generale/ che fa l’aria rimbombare”. Agerikoa da, estratagema hori elementu txiki bat baino ez dela estrategia politiko handiago baten barruan, “domuit vascones” berri baten operazioan, norbaitek idatzi duen legez: herri basati hau, % 15 edo 20 bozik gabe utzi eta, guztiz legalki, espainolismoak gobernatua eta behinbetiko normalizatua jartzeko. Trikimailu politikoa da, izan, baina niri azpianago adierazten duen kultura (espainol) kontzientzien inbaditzailea bezala interesatzen zait hemen, hots, politikaren kamuflajea bezala



pseudomorean. Hala, joan den udan Alfonso Sastre baskoin indomitoa (alegia, konstituzionalismoak domatu gabekoa) kondenamaniaren biktima ikusi genuen histerikoki pertsegitua esfera guztietan (*Berria* 2009-06-24), ez bera oso bortxatia delako, ezpada "bortxa oro" kondenatu eta elkarrizketara gonbidatuz, ihes egiten saiatzen zelako Estatuak ipinitako tranpari, Iniziatiba Internazionalista/Herrien Elkartasunako lagunekin. Izan ere, edozein kondena ez da nahikoa. Kondenak Estatu-politikako estrategiaren zentzuan baliagarria izan behar dizu, bestela ez du ezertarako balio. Euskal Herriko Elizak ez dakit zenbat ehunka bider gaitzetsi omen du bortxakeria, Deustuko ikertzaile gazte batek berriki ikusarazi digunez. Baina prentsa eta politiko espainolisten aldetik bortxakeria ez gaitzetsi izatea leporatzen zaio eta leporatzen jarraituko zaio betiere. Aralarrek atentatu bat gaitzetsi zuen, eta Miguel Sanzek berehala protestatu zuen, kondena hura politikoa zela soil, berak kondena morala esijitzen zuela. Kondenamaniaren lehenengo bitxikeria horixe baita: bortxaren kondena esijitu politikoek egiten dute (bortxaren monopolioaren administratzaileak baizik ez dira berak), kondenak baina morala izan behar du, efektuak politikoak izatekotan ordea (horregatik Monsinore Setienen kondenek ez dute balio, Estatuarekin ere kritikoa delako).

Mendebaleko historiarekin eta tradizio moralekin, haatik, bortxaren kondena soil eta erabatekoak, ahobatekoenak eta bozgorenak ere, dudak ezinbestean sortzen ditu. "Emaiguzue beste Estatu bat!" ihardesteko gogoia ematen dizu: daukagun hau ez baita mila bortxakeriaren emaitza eta inposaketa baizik. Daukagun frontierak, daukagun ordena soziala, justizia, demokrazia, erregea, daukagun "espainol guztien" hizkuntza, etc., den-denak bortxakeriaren opariak ditugu. Baina hain zuzen kondenamaniaren lehen xedea holakorik inork ez gogoratzeko leiho denak ixtea da, ebidentziak ahantzaraztea, bortxaren gaitzespenean distingo eta zalantza izpirik ez permititzea, gogoeta razionalen bat proposatzeko aukerarik inori ez uztea, soluzio dialogatu baten alde-edo esaterako. Labur: zuk ez pentsatu, ulu egin, zure tokian Gobernuak aski pentsatzen du. Bortxatien eta, berdin omen dena, bortxaren ez kondenatzaileen gainean ea zeinek bota astakeria handiena, hori dago bihurtua patriotismo konstituzional zein handiagoaren neurria.

Labur: gogor kondenatu beharra dago ezkonzenatzaileak.

Gomuta dezagun laburki, zer izan den Alfonso Sastre barbaro letrazaleak esan duen izugarrikeria, eta politiko bisigodo txit zibilizatuek zer epaitu duten hari buruz. 2009ko ekainaren 21eko artikulua batean *Gara*-n hauxe idatzi du lehen lerroan: "Apenas terminado este artículo, se ha producido el último atentado –esta vez mortal- de ETA y las respuestas rituales del PSOE y el PP..." PSOEek irtenbide dialogatuari uko egin eta garaipen polizial hutsa bilatzen ote duen kezka agertu ondoren, honela bukatzen zuen: "De ser así, Dios nos coja confesados, porque nos esperarían y amenazarían tiempos de mucho dolor en lugar de paz". Hauek dira esaldi klabeak, gero maiseo guztietan aipatuak edo aludituak topatzen direnak. Baina zer bihurtu dira hitz hauek kritikoen diskalifikazioetan? Hagitz laburtu beharra daukagu horiek. PSOEko Organizazio Idazkari Leire Pajinentzat Sastren esanak "absolutamente rechazables" dira, eta Fiskaltzak "nota hartu eta ekin" egin behar duela, iritzi dio. "Amenazas intolerables" ikusi ditu hitz kasi ebanjeliko horietan PPeko eledun Soraia Saenz de Santamariak, eta Baskongadetako PPko buruzagi Basagoitirentzat Sastren artikulua "lo podría haber escrito Josu Ternera o cualquier jefe de la banda terrorista ETA": "En este momento ETA está disfrazada de dramaturgo, está disfrazada de Sastre", eta Justiziak eskuartzeko eskatu du, hark ez dezan biktimitaz irri eta iseka egiten segi. Justiziako Ministro F. Caamaño, Gobernuak hartu beharreko neurri guztiak hartuko dituela, ziurtatu du. Botere Judizialeko Presidenteorde Fernando de Rosarentzat egon ere aski motibo dago Justiziak interbenitzeko. Confederación Española de Policía salaketa jartzeko abiamenak iragarri ditu. Jarri ere Manos Limpiasek salaketa jarri du Fiskal Nagusiaren aurrean delitu bikoitzagatik: bat, "amenazas de un mal que constituye delito dirigido a atemorizar a los habitantes de una población", eta bi, "colaboración con banda armada". J. A. Pastor Bizkaiko PSEren presidente eta eledunarentzat Alfonso pertsona inmoral da, eta bere artikulua atentatua gaitzetsiz ez hastea "absolutamente inmoral desde el punto de vista democrático". Zehazkiago, Sastre "podrá ser un gran dramaturgo, pero está absolutamente inhabilitado como demócrata, como ciudadano y como persona". Izan ere, Sastren adierazpenek "amparan o justifican las actuaciones de la violencia", "y tendría que considerar muy seriamente su continuidad en la política, porque está absolutamente descalificado como demócrata, incluso como ser humano" (*El Mundo* 2009-06-21). "La líder de UPyD, Rosa Díez, dijo sentir «asco» por el artículo y calificó a Sastre de «garrapata» y «ser inhumano»" (DV 2009-06-23).

Harrabots kontzertatu guztiaren egitekoa, batetik artaldearen kohesioa bermatzea da, bestetik beldurra eta uzkurdua eragitea jendaurrean, disidentzia posible minimoena eragozteko. Hots, bortxa deslegitimatzea gabe (horrek arrazoiak eskatuko lituzke), artaldea artaldeagotzea. Honetarako arrazoi “kontudenteenak” zemaia eta iraina izaten dira: garbi egon behar du, bortxa ez gaitzestea, edo gaitzespen erritualen balioaz dudatzea soil-soil, konpainiarik gaiztoenetan akabatzeko bideak direla, eta automatikoki susmagarri bihurtzen dutela edozein. Arrandia horiekin badakigu Alfonso ez dutela kikilduko; baina beste zenbat jende bihurtzen dute arras “moral” eta “arrazoizko”?, h. d., hiritar ikaratu, konformista, autozentsuratzaille, baezpada ere kritikoki ezer pentsatzeko gauzaeza, Miranderen “zintzo”?

Gaur-egun dena ETA den moduan, eta ez zara hiritarra ETA kondenatzen ez duzun artean, lehenago dena zen heresia, turkoa, protestantea, masoi edo judu-masoi, eta urte asko ez duela dena komunismoa zen, eta antiespainola edo antiamerikarra zinen komunismoa kondenatzen ez bazenuen. Bizi-bizirik jarraitzen du, ikus daitekeenez, kontzientziak inbaditzeko Estatuaren tradizioak. Orain hilabete Espainiako prentsak J. McCarthyren “Sorgin Ehiza”ren hastapena eta McCarthismoaren fenomenoaren EEBBetan gogoratu zuen: USA guztia panikoan, artistak, zinemagileak, idazleak, denak komunistak zirelako susmoetan, elkarren zelatari eta salatari, etc. Inork ez zuen gogoratu Francorekin gutxi-gorabehra berrogei urte McCarthismo antikomunista eduki genuela etxean, eta, batez ere, McCarthismo berri batean jarraitzen dugula, antiterroristan orain. Prentsa espainolak oso erraz salatzen ditu paroxismo antikomunistaren gehiegikeria antidemokratikoak EEBBetan, erregaren ukiezintasun barregarria Marokon, askatasunaren falta Kuban, giza eskubideen urraketak Txinan, torturak Abu Ghraib edo Guantanamo. Etxean ez du ikusten torturarik, giza eskubideen zanpakorik, egunkari eta erakunde debekaturik eta askatasunaren murrizketarik, errege ukiezin ridikulorik, Alderdien Lege amarruzkorik, epaile paranoiko Boterearen eskumakilarik... Kultura oso bat, Inkisitore Handiari atxikia beti.

**VI.-** Bi ohartxo bidenabar: kondenamania hori denok dakigu lehen-lehenik operazio politikoa dela. Hemen fenomeno kultural gisa inporta zaigu hala ere: Estatuaren eta demokrazia errearen espilu bezala. Bigarren, ordea: ahaztu ez dugu egiten, kondenamania ez dela kontzientziak inbaditzeko, menderatzeko, menderatu ezin bada zanpatzeko, Estatuaren baliabide bakarra. Eskola, etc., Estatuaren tresnak, eta polizia, epaileak, espetxeak, ez dira helburu horretarako bakarrik, baina bai helburu horretarako ere, xede horrekintxe aplikatzen direnean batikbat. Joxemi Zumalabe Fundazioko auzipetuek (O. Altuna, M. Aznar, A. Frias, F. Olalde, S. Ormazabal, I. O’Shea, M. Zubiaga), epaiketa masibo eskandaloso batean beraiek absolutuak izan direlarik, “Estatuak nabarmen erabiltzen duela indarkeria juridikoa bere helburu politikoak lortzeko” salatu dute. “18/98 makro-sumario honetan hamar urte luzez erabili du indarkeria Estatuak: funtsik gabeko salaketak, atxiloketak, torturak, behin-behineko espetxealdiak, eskubide-urraketak, ia bi urteko ahozko ikustaldia, berriz ere atxiloketak, berriro kartzelatzeak, sakabanaketa... Estatuak modu krudelean erabili du indarkeria”. Espreski salatu dute kontzientzien hertsapen asmoa errepresio politika honetan: “Kartzelatzera iritsi gabe ere, Estatuak disidentziaren aurka egin dezake. Aski du kriminalizatzearekin, jazartzearekin, elkartzeko, antolatze edo, esate baterako, komunikabide propioak martxan jartzeko beldurra sorraraztearekin. Aski du, azken batean, jendea autodefentsan lan egitera behartzearekin, aldaketa sozial eta politikorako bestelako ahalegin sortzaileetatik aldentuz. Euskal jendarte desmobilizatu eta otzana nahi da: jendarte hila” (*Berria* 2009-05-23: “Zumalabe piezaren absolutzioak ez du konpontzen bidegabekeria”).

Eta eskola aipatu dugunez: PSOE-PSEko Eusko Jaurlaritzak doktrinamendu nazionalistaren orde zentsuratu aske eta kritikoa agintzen digu irakaskuntzan hemendik aurrerako. Ez dakit nola egin nahiko duten, baina, hasteko, ETAREN biktimak haurrei sufrimenduaren testigantza ematera eskolara eramatea bezalako esperimenduekin hastea, asturu onekoa ez da. Alderdikeria asko da. Hori aparte, itxura gehiegi du santu, martiri eta heroien ereduarekin frankismoan ezagutu genuen pedagogia “erlijiosoa”ren jarraipen txarrarena (hitzaren adierarik txarrean erlijiosoa). Eskolan haurraren doktrinamendua, ezinbestekoa ezezik, instituzioaren zuzeneko helburua da. Eta Estatu modernoan doktrinamendu hori “nazionalista” izatea eskolaren zuzeneko helburua da (bistan da euskal nazionalista izan litekeela, eta espainol edo frantses nazionalista). Are, ezkertiar batek hain zuzen, edo egiazki liberalak (baina horretarako izan egin behar da ezkertiarra edo liberala, ez izena jantzita eraman bakarrik) aspaldian ohartua eduki behar zukeen, ordenamendu estatalaren existentziak berak, ez eskolak bakarrik, bere izate hutsarekin soilik, etengabeko doktrinamendua suposatzen duela (hegoaldeko gure kasuan doktrinamendu espainolista): doktrinamendua da Guardia Zibil pare bat kalean uniformatua; doktrinamendua da beti Estatuaren bere

aurkezpena bera, geografiaren determinaziotik Gorteen eraikineko arkitekturara, epaitegien eraikinak eta kaleen izenataraino, Armada eta Armadaren paradak (aparteko egokiak bake hezkuntzarako, eta horregatik telebista eta irrati guztietatik hedatuak), Konstituzioaren eguna (Estatutuarena ere bai orain?), bandera “nazionala” eta sinbolo nazionalak oro, kirol selekzio nazionalak, festa nazionalak, elizako hala politikoak, postako zigiluak berak, erregearen hitzaldi telebistatua, edo haren edozein agerraldi lorios, Patxi Lopez Lehendakaria zezen-korrída gozatzen edo euskaraz agurtzen, etab., etab. Estatuan dena da doktrinamendua. Horregatik arautzen da sinbolo nazionalen liturgia, eta arautzen da erabiltzeko lexikoa: noiz erabili terrorista eta noiz ez (aurrerantzean Guantanamoko presoak ez direla “gudulari etsaiak” kontsideratuko, irakurtzen dut oraintxe egunkarian); ETaren atentatuak beti doilorra eta koldarra adjektiboak eramango ditu (bortxaren kondenatzaile moralon balio-kode moralala militarista samarra ez ote den, gero?)...

Kontzientziak historia du, eta elite nagusi arauemaileek hori, historia guztia bezala, euren erara “administratzen eta manipulatzeko” ahalegiten dute: ordena jarri beharra dago jendearen berbetan, diziplinatu beharra dago herri kaotikoa (H. D. Kittsteiner, *Die Entstehung des modernen Gewissens*, 1991, 15-17, 290, 293). Debekatu beharra dago *Egin* egunkaria, *Egin* irrati, *Ardi Beltza*, *Egunkaria*. Eta horien argitaratzaileak zigortu beharra dago isunez, kartzelaz, torturaz, basajende guztia eskarmentatzeko. Baztertu beharra dago Nafarroako liburutegi publikoetatik *Berria* eta *Gara*, etab.

**VII.-** Itzul gaitetzen kondenamaniara eta berriro juduengana, Itun Zaharrekoetara oraingoan: ETaren bortxa kondenatu bai ala ez, konsituzionalisten xibboleto bihurtu da (ing. *shibboleth*, fr. *schibboleth*) — “konstituzionalista” hitz hori bera espainolista amorratuaren eufemismoa bilakatua dagoen antzera. *Epaileak* liburu biblikoan istorio hau kontatzen da: “Orduan Jeftek, Galaadeko gizonak bildurik, efraindarrei eraso eta menperatu egin zituen (...). Jordan ibaia Efrainen lurralderantz igarotzeko ibi edo pasabideak hartu zituzten galaadtarrek. Eta iheslarietakoren bat ibaia igarotzen uzteko eske hurbiltzean, efraindarra zen galdetzen zioten; ezetz esaten bazuen, galaadtarrek «xibbolet» esateko agintzen zioten. Hark, ordea, behar bezala ahoskatu ezin eta «sibbolet» esaten bazuen, harrapatu eta bertan lepoa moztzen zioten” (Ep. 12, 4-6). Xibbolet berba israeldar leinu guztiek ez zutela era berean ahoskatzen, jakinarazten digu Elizen Arteko Biblia euskarazkoak (euskarazko «z» denok berdin ahoskatzen ez dugun moduan). Pasadizo hau dela-eta, bada, norbaiten jatorri edo izaera nolabaiteko, susmagarri, arrotzaren marka disimulagaitza adierazteko erabiltzen da xibbolet hitza: “kondena ez duzu behar bezala ahoskatu, zeure burua kondenatu duzu horrela: Jafteren konstituzionalistak prest dituzu, ezpata eskuan, zintzurra mozteko”.

Kondenamaniakoaren suposizio bat da, bortxaren ez kondenatu nahi hori tribu jakin baten ezaugarri konfundiezina dela (“xibbolet”), ez kondena denak zaku batean sartzen direla alegia; hots, bortxaren ez kondenatzeak beti balio eta esangura uniboko bakarra duela: ETaren onespina eta sustapena (ETA den eta egiten duen guztiarekin).

Hau ez da oso logikoa, beste aldetik kondenatzaileen eremuan diferentziak eta ñabardurak gartsu baino gartsuago seinalatzeko interes bat puntalakurloa badago une berean (aipatu dugu Setien Gotzaina). Alfonso Sastrek behin ohartu zuen legez, “se puede «condenar» a «los terroristas de ETA» como hace el señor Ibarretxe con gran entusiasmo siempre que se le presenta la ocasión, y ello con fuertes dosis de «desprecio» (creo que es su palabra) y otros sentimientos vehementes contra los autores de tales atentados, a quienes considera ciertamente como unos hijos de puta (aunque ésta no sea su palabra), y que le «dan asco» (estas palabras sí lo son), y no por eso consigue desembarazarse de la sospecha, y hasta de la acusación, de darles el oxígeno preciso para que respiren. Poco menos que un cómplice de ETA es, para esas gentes, el señor Ibarretxe”. Adibideak, soberan. Arazoa ez baita izaten, egunero dakusgunez, kondena bai ala ez, baizik ere kondena bai horretan inplizito Espainiaren batasunaren aldarria egon dadila. Eta hori da, dudarik gabe, zenbait jenderentzat, ez kondenaren arrazoi bat kontu handikoa. Ezin jasan ahal baitu, Sastrearen hitzekin jarraitzeko, “disolverse en la sopa de las condenaciones e indiferenciarse, en este sentido, de las fuerzas más reaccionarias cuya «condena de toda violencia» y su consideración del derecho a la vida como «sagrado» son formulaciones cínicas e hipócritas” (*Gara* 2003-12-23, errep. 2009-05-20). Hortakoz, PSOE, PP, PNV, EA, Aralar, Konferentzia Episkopal Espainola, Ermuko Foroa, Manos Limpias, etab., kondenatzaile denak zaku batean sartzerik ez badago, ez du begitantzen ez kondenatzaile denak zaku batean sartzeko arrazoi gehiago dagoenik.

Ez, ETaren bortxa kondenatu gura ez izatea ez da derrigor ETaren alde egotea, eta gutxiago ETak egiten duen guztiaren alde egotea. Da, lehenik eta behin, xibboletaren probari uko egitea: ibi edo pasabide kontrolatzaileen tranpan ez erori nahi izatea. Eta da, bigarren, kondenaren erritual obligatuari Botere publikoak ezarri dion balioa eta esanahiarekin desadosasuna erakustea. Da, txantaiaren taktika politikoa salatzea. Ez da tragedia ignoratu eta mutu gelditzea. Inposatu den mintzairan ez mintzatu nahi izatea da, mintzaira hori isiltasunarekin kondenatzea. Da, “terrorismoaren” aurka joateko aitzakiaz muntatu den Inkisizioan denok parte hartu behar izateari muzin egitea. Nazkaturik egotea pantomima guztiarekin. (Peter Ustinoven ateraldi minkorra gogoratu behar ote da? Gutxi-gorabehera: “txikien bortxari terrorismoa esaten zaio, handien terrorismoari gerra” – gerra humanitarioa, berrikiagoan. P. Ustinov ere terrorismoaren apologista dateke justizia espainolarentzat)). Sartrek - orain ez Sastrek!- aspalditxo idatzi zuen: “nous vivons à l’époque des mystifications (...). L’ordre social repose aujourd’hui sur la mystifications des consciences” (*Qu’est-ce que la littérature?*, 1948, 342).

Eta, hala ere, ezkonaren kondena batzuetan agian badago barru-barruan denuntzia bat, edo objekzio bat, printzipioz zilegizkoa, jaramonik egin gabe gutxienez pasatzerik ez daukaguna gurea den bezalako gizartean: isiltasuna konplizitatea ere badela, bortxazaleak euren jarreran konfirmatzen dituelako, gure isiltasunak kanpoa libre utzi eta hegalak ematen dizkielako (ik. *Berría* 2008-12-13). Askotan objekzio molde hau kontzientzia biziki sentiberetan aurkitzen da, kontzientzia erlijiosoak askotan, eta zentzurik hoberenean erlijiosoak. Zer esan? Horiekin dialektikan endredatu gura izanez gero, ihardetsi ahal izango genieke, euren planteamendu horren arabera isiltasuna gehienez ere bortxaren kausa bigarrentiar eta berandukoa litzatekeela; lehenbizi bilatzeko eta ageriki aipatzeko bortxaren lehen kausak (eta horiek ageriki aipatzerik ez daukatela, ikusiko da agian, deliturik egin, edo delituaren oso susmagarri bilakatu gabe); edo-ta, edozein ezkonena isilek baino bortxakeriaren eragileago, de fakto, politikoko harro eta hedabide zaratsuen zenbait kondena moduk, erdeinuk, burlak, dirudiela, edo jazarpen, atxiloketa, tortura, epaiketa injustu oso gutxi kondenatu anitzek, etab. Baina guri ez zaigu hemen norgehiagoka dialektikorik interesatzen. Interesatzen zaiguna, objekzio horren barne-barnenean ebidentzia bezala funtzionatzen ari dela ematen duen kontzientziako ziurtasuna da, zio ideologiko edo afektiboengatik batzutan transijitu egiten badugu ere, bortxa, berez, beti gaitzesgarria dela. Moralki gaitzesgarria, ulertzen da.

**VIII.-** Ordea, bortxaren aldeko jarrera, posible da morala izatea (etikoa izatea). Morala izatea ETako kide izateko erabakia ere, guztiz morala izatea bortxa praktikatzea. Eta posible da bortxaren kondena asko izatea inmoral. Bortxaren kondena morala izatea ere posible da noski. Eta posible da bortxaren ezkonena arduragabekeria baino ez izatea. Zin-zinez morala izatea bortxa gaitzetsi gura ez izatea, hain zuzen, desadostasun pertsonal (politiko, moral) guztiekin ere, bortxaren erabilera hautatu zutenei morala ez dielako ukatzen. Moraltasun maila hutsean posibilitate denak berdintsu zabalik ageri dira a priori; edo, bestela esan, moralitasuna da pertsona batek besteari sekula ukatu ezin diona, pertsona izatea ukatu gabe. Horrek ez du esan gura, niretzat morala denak zuretzat ere izan beharra daukala. Gure kasu konkretuko bortxaren moral edo inmoralitasuna, edo gure balorazioetan adostasunera iritxi ezina, edo hurbiltasun bat erdiestea, eztabaidak erakutsi beharko zukeen. Baina bortxa horren moralitasunaren alde argudiatzea plazan libre ez baldin badago (gutxiagotatik leporatu zaio bati baino gehiagori terrorismoaren apologia eta kolaborazioa), moralitasunaren arazoa planteatzeak ez dauka zentzurik, eta Botereak hiritarrei kondena moral publikoa esijitzeak ez du besterik adierazten txantaita eta kontzientzien bortxaketa programatua baino, hiriabereen bezaketa zirko politiko “demokratikorako”.

Aspalditxo deklaritzen zuen Savaterek (1997), bere ustean behinpein ez dagoela arrazoirik batere, ETako edozein militante munduko pertsonarik etikoena ez kontsideratzeko, eta militante etarren zuzentasun politikoaz ausaz bai, baina zuzentasun moralaz eztabaidatzen enpeinatzeak zentzurik ez duela. “Si a mí me dicen que son unos chicos muy majos, que lo hacen por los más elevados intereses, que están convencidos de que tienen unos valores tal..., a lo mejor es así, no lo sé”. Aparte konstatatu gaur holakorik entzutea askoz zailago dagoela 1997an baino, hor egiten dena ez da ebidentzia elemental bat gomutatu besterik: ETako militanteei euren motibazio etiko posiblea aitortu. Batez ere, baina, Savaterek eliztar asko (esentzialki ezpolitiko!) eta politiko ez gutxiaren katua erbitzat saltzeko amarrua salatzen du: “siempre me parece un disparate cuando se quiere remediar los males de la política con ética” (behiala erlijioarekin bezala alegia: Espainiak Estatu konfesional erlijiosotik Estatu konfesional moralera “progresatu” dizu). “La ética no sirve como apagafuegos”. Arazoa horixe da: arazoa ez dela morala. Honek ez du esan gura,

neuretzat behintzat, bortxari buruz etikak ez lukeela zer iritzirik, bai kontsiderazio orokorren mailan (bizitzari zor zaion begiruneaz, etsaiaren kontzeptua, despertsionalizazioa eta gizatasunaz, askatasunaren aldeko bortxak barnebiltzen duen antinomia posibleaz, etab.), bai kasu konkretuen juzguaren mailan. Baina bai, esan gura du, 1) etikak ez duela balio politikak konpondu ezin edo nahi ez duena konpontzeko, eta 2) etikak ezer irizteko, arazoa libertate osoz planteatu beharra daukala, bere inplikazio politiko, historiko guztiak ere aintzat hartuz. Hain zuzen, kondena morala esijitzen etengabe ari den politika kondenamaniakoari aurpegiratu behar zaion erantzuki behinena, gogoeta eta eztabaida moral oro berak eragotzi izana da. Eta, hain zuzen, sistematikoki eta programatuki egin izana hori: berari morala bost axola zitzaiolakoxe, txit abantailatsua ediren baitu arazo politikorik batere dagoenik ezkutatzea, praktikan ahantzaztea, eta arazoari egiaz dagokion maila politikoan aurre egin ordez, dena kontu moralara eta moral soiltara kuzkurtzea, eta arazo moralik ere eztera ondorioz: kondenaren erritual automatizatura.

Bortxarekin Estatuak daukan arazoa ez da morala, politikoa da. Baina politikoentzat askaera beraiek eman beharretik desertatzeko ihesbide arinena, arazoa politikotatik moralara trukitzea da, orduan soluzioa gu hirtar guztion kontzientzien zeregina bihurtzen baita, ez Estatuaren eginbeharra. Urte guztiotan politika espainola tranpa hori egiten ari da bortxaren arazoan. Konpara, esaterako, eztabaida politikoan zer tratamendu izan duten bortxak eta ilaurtze edo abortoak: ilaurtzearen kasuan bi esparruak garbi-garbi berezi dira (salbu Eliza Katolikoak!), kontzientzia pertsonalarena eta erantzukizun politikoarena; eta ikusi da bere kontzientzia katolikoaren mailan ilaurtzearen kontra dagoena ere politika mailan haren legezkotzearen alde egon daitekeela. Eta, kontzientzia indibidualeko morala bakean utzi eta, soluzio politikoaren alde argumentuak ikusi dugu nola biltzen ziren moral publikotik (holakoetan beti ongi dator Max Weber), giza eskubide naturaletatik, emakumearen emantzipaziotik, biologia eta genetikatik, soziologiatik, ekonomia sozialetik ere. Bortxaren inguruko diskurtso publikoa, aldiz, monotematiko eta esterila da: soilik trataera morala eta kondena dogmatikoa, besterik ez du ametitzen. Gogoeta sozial, historiko, politiko, antropologiko oro, nola eta ez den gaitzespenerako zuzenean, terrorismoaren apologiara lerratzen da (gogoratzen zalaparta hura J. Zulaikaren *Violencia vasca: metáfora y sacramento zela-eta*, 1990?).

**IX.-** Ondorioz, gezurra dirudi, hainbeste urteren buruan bortxaren hausnarketa sakonik apenas dago: antropologiak, soziologiak..., ematen du, ezer esatekorik ez daukatela. Paradoxala dena, ordea, da, hainbeste esijentzia moral eszenategian, eta gero gutxien-gutxien dagoena hausnarketa morala dela. Betiko hiruzpalau kliseak errepikatzen da hori: “bizitza sakratua da”, “bortxa ez da bidea”... Joera absolutuzale honetakoak izaten dira kondenatzaileen argumentu kuttunenak. Baina holako arrazoiek oinarri-antz absoluturen bat bortxa ororen kondenarentzako baietsi bai, egiten dizute gratis et amore, baina eztabaida razional baterako ez dute ezertan laguntzen.

Halabertsu, pazifismoaren eztabaida klasikoetan ailegatu izandako zenbait arrazoi, inoiz kuestionatua izan ez balitz bezalakoxe aingeruzkotasunez berriro eta berrirotzen da: hala, luzarora, bortxazko bideak baino efikazagoak omen direla bakezkoak. Arrazoi interesgarria da fede hori (denok nahiko genuke, hala ledin). Bakarrik, aspaldi objektatu zitzaion, fede aitortza gisa baino zerbait gehiago balio gura badu, zehazteko mesedez hobeto pretenitzen duen baliagarritasunaren mugak: izan ere, 1) giza historia osoaz orohar, eta bakezko bideak oso adiera zabalean hartu ezker, ez dago arazorik onartzeko, artea, zientzia, zuzenbidea, kultura ekarle positiboagoak direla bortxa eta gerra baino. Hori, alabaina, ez da asko esatea, hein horretan bortxak berak ere historian “bake bidezko” elementu ez gutxi barnebildu ohi baitu (arte, zientzia, zuzenbide, kultura). Historia osoaz jardutekotan, bortxazko eta bakezko bideak bereiztea (onak eta gaiztoak, omen) beti ez da erraza. Eta, 2) periodo edo situazio konkretu batean, bakezko bideak efikazak, eta bortxazkoak baino efikazagoak, efikazago antolatu eta erabiltzen direnean soilik agertu ohi dira (ikus Gandhi). Bestela, luzarora (!) efikazia handiagoaren arrazoiak bakezaleek orain berton ezer positiborik ez egitea zurrizteko aitzakia irudi lezake. Izan ere, Gandhiren eredia karakteriatzen duena, ezbortxazko presio sozialaren helburu sozial eta politikoak erdiesteko efikazia da hain zuzen; helburu sozial eta politikoak erdiesteko alegia. Askotan ematen baitu, Gandhi aipatuzale batzuek ez dutela bestelako helburu sozio-politiko propiorik, presio soziala bortxaren kontra joateko antolatzea baino. Ekintzaren ezbortxazkoa bera helburu (“l’art pour l’art”); edo, okerrago, politika bortxakoi baten tresna, Bortxaren antapara bortxaren aurka. Objektzio hauek pazifismoaren diskusioan klasikoak dira. 3) Hirugarren objektzio bat, klasikoa bera ere, bakezko bideen efikaziaren baldintzak aldi aldi eta tokian tokikoak izaten direla ezinbestean, A. Sastrek aukeztu digu: “El que un modesto proyecto, como el de Ibarretxe, de celebrar una mera consulta

popular a los vascos sobre su destino, haya topado con las barreras, infranqueables al parecer, de las instituciones españolas, hasta convertir dicho proyecto en imposible y casi delictivo, forma parte de esas razones para el pesimismo, dado que la paz, efectivamente, sólo sería posible en una situación democrática, en la que la «unidad de España» no fuera un fetiche ahistórico «garantizado» por el Ejército”.

Beste zenbait argumentuk, aldiz, entzun orduko, berak hartzen dizu buelta belarrian, zeu ezer pentsatzen hasi baino ere lehen: ez ei dago helburu politikorik giza bizitza baten kostua merezi duenik. Espainiaren batasun haustezinak, aldiz, aisa merezi du nonbait hainbat giza bizitzaren prezioa eskrupulo moralik gabe asumitzea, eta “terroristei amore eman” gabe batez ere (hau grabeagoa da antza, ehundaka bizitzaren prezioa bera baino).

Argudio kondenamaniako batek, maiz ailegatuak formulazio ezberdinetan demokraziaren (h. d., Konstituzioaren) defentsan, “askatasunik ez askatasunaren etsaienez”, erreztatzen du dialektikoki (K. Popperek “tolerantziaren paradoxa” zeritzona). Artaz behatu eta, beste froga bat gehiago, nola hemen, modernotasun guztiak gorabehera, Eliza baino elizagoak jarraitzen dugun. Hori ez baita San Agustinen heresiarako eskubidearen (“libertas erroris”) uko teologiko zaharraren aldaki politiko “demokratikoa” besterik. Dogmaren dogmatismo bette-bettea, lehenbizi metafisika platoniko txar bat ezkututzen duena (Askatasunak dizu, edo Egiak, eskubidea!), eta, bigarren, dialektikotik ezer ez daukana tranpa hauxe baino azpian: Askatasunaren etsaiak ezin du izan askatasunik. Ados. Zein da askatasunaren etsaia? Zu. Zeinek ebatzi du hori? Nik. Perfekto. Ez dago oroitu beharrik, San Agustinen ikuspegi horrek zabaldu zuela bidea Inkisizioa jartzeko, eta Inkisizioaren sua bera gizartearenganako karitate bezala zuzitzeko (San Agustinen karitateari demokrazia edo konstituzionalismoa deritzo orain). Eskema berari jarraituz askatasunaren defentsa bezala justifikatzen dira askatasunaren egungo inkisizioak, *Egin*, *Egunkaria*, HB, ANV eta zeinnahi erakunde politiko ezkonatzailearen kondenak. Konstituzionalismo teologikoa. (Gaiari gehiago interesatuak J. Rawls, “La tolerancia de los intolerantes” atala ikus lezake).

Are, guztiz onarturik ere, nahi baduzu, bortxa deitoragarria eta kondenagarria dela, osoki kondenatu baino ezin da egin besterik? Fenomeno horren zergatikoa ulertzeko ahalegintxo bat ere ez? Pentsatu ere horrelako ezertan pentsatzeko beldur izan behar al dugu? Ez ote da zilegi deus ere positiborik suposatzea bortxagintza politikoan (azken finean, gizakiaren obra da, Estatuaren zerbitzariena bezalaxe), kontzientzian denok interpelatzen gaituen zerbait dela ikasteko gutxienez? Adela Cortinaren *Ética aplicada y democracia radical*-en “los bienes de la violencia de respuesta” aipatzen direla, topatzen dut, askapenaren etikaz diharduela: “lo que Sobrino llama los subproductos positivos de la violencia, de entre los que destaca dos: la capacidad de la violencia para desenmascarar la mentira institucionalizada, cuando no hay otro modo de hacerlo, y su exigencia permanente de luchar contra la injusticia” (189 or.). Jakina, Ellacuría eta El Salvadorez ari gara berriz ere... Kontu ikusia da: matxinada, iraultza, bortxa, oso ondo egon daiteke, baina urruti. Ea zein ausartzen den hemen “bortxaren subproduktu positiboak” aipatzen.

Urte guztiotan bortxa eta bakearen eztabaida moralak ez du eman deus, ezin zuelako deus eman. Ezin egon izan delako agorarik. Ezin delako pentsamendu diferenterik egon. Eta ezin da, segituan politikan intziditzen duelako, eta hori da ororen gainetik saihestea bilatzen dena. Gai honetan (“terrorista” edo presoena izaera politikoa?, torturak?, nola zauritu ziren larriki atxilotuok?, zein froga eta zein oinarri juridikorekin eman dira kartzelatzeak?, agerkariak?, agerkariak?) Barne Ministerioak arautua dator egunetik egunera zer publikatu, zer sinestu, zer pentsatu. Eta “iritzi publikoak” ongitxo daki, handik urrats bat aldaratzea arriskutsua izan litekeela. Topiko merkea da engoiti esatea Anaia Handiak uneoro dena espiatzen duela. Bakarrik, lehenago salaketa bat zen hori esatea, orain topiko ezerez-esanahitsu bat errepikatze banoa da. Gogoeta, Estatu Arrazoiak kateatua dago, eta Sevillako katedrale plazako jendetzak guztiz bere baitaratuak ditu Estatu Arrazoiaren obedientziaren abantailak. Katedrale plazako jendetza hori Auzitegiak dira, ertzaina, Guardia Zibila, kazetariak, intelektualak, eta zu eta ni hein batean, gizarte otzantzu osoa.

Bortxaren bidezko ala bidegabeaz ez bakarrik ez dago diskusiorik eta gogoetarik azken urteotan, ezpada enpeinu bitxiren bat dagoela, esango litzateke, apropos ahazteko hausnarketarik egon izan dela lehenago. ETaren hastapenetan eztabaidatu da bortxazko ala bakezko hautuaz, eztabaidatu da Gandhiren esenpluaz; Kristiane Etxaluzek egunotan gogoratu digu nola antzerki bat ere euskal herrietan jokatzeko zen, *Ibañeta*, P. Larzabalena (1968). 1979an Frantxoa Garatek-eta “Ipar Euskal Herriko bortizkeriaz zorbait gogoeta”

publikatu zuten. Karlos Santamaria Pax Christi Internazionalako idazkaria zen, erruz idatzi du bortxaz, Gandhiz, gerraz, eta zuzen ala zeharka ETArek borroka armatuaz ere (ik. [www.karlossantamaria.com](http://www.karlossantamaria.com)). J. M. Arizmendiarrietak arazoari aurre egin behar izan dio, bortxari uko eginez egin ere (ik. *El hombre cooperativo*, 1984), nahiz eta ez egin, Santamariak ere ez bezalaxe, konstituzionalismoak gaur inposatu gura duen sinplismoarekin. Arazoarekin enplegatu izan dira Eliza, EAJ/PNV, etab., eta Martin Ugalde, Manex Erdozaintzi, Gandiaga, Aresti, Rikardo Arregi eta orduko beste hainbaten lerroen artean anitz dago erreferentzia inplizitua. Zer interes handi dago hori dena ez egontzat zokoratzeko?

Errealitatea ukatzeko interesa, fikzio bati ematearren errealitatearen itxura. Denok dakigu interes hori ez dela gure politikoen zela moralak, politika espezifiko baten espiritua baizik. Erradikalki ukatzen dena borroka armatuaren zilegitasun moralak baino hagitzez gehiago da: "euskal arazoa" deitzen denaren zinezkotasuna da, hots, Euskal Herriaren esanahia subjektu politiko burujabe (posible) gisa (horizontzat Euskal Herria onenean ere kontzeptu kultural hutsa da, kimera bat da politikoki). Hortik abiatuz, ETak ez dauka izaterik erakunde politikoak, ETA egoteko arrazoiak ezin izan litezke politikoak, ETArek bortxagintza ez da kriminala beste ezer, atxilotuak gizapizti soilak dira denak, eta gaiztaginak soilik. Diskurtso politiko ofizialean interesik handiena dago errotik debekatzeko bortxaren arazoak politikarekin zerikusirik duela (gero atxilotuen trataera oso politiko partikularra izango bada ere), eta dena moralaren kontura pasatzeko: bortxa ez da arazo politikoak; Espainian preso politikorik ez dago (Francoren garaian ere horixe esaten zen); demokrazia espainolean "jarduera politikorik ez da zigortzen", baina epaileak Joseba Alvarez Forcada, Karmelo Landa, etab., HBko buruzagiak, espetxean mantentzea agintzen du, "bestela jarduera politikora itzultzeko arriskua" omen dagoelako... Beste urrats bat, eta 1) "krimen horiek eragin dituzten *ideiak* ezin tolera litezke", "hainbeste min eta negar ekarri duten ideia horiek ezin utz litezke zigorrik gabe", ari da fierki iragartzen buruzagi politiko bat egunotan. Nola, harritzen zara, politikoa ez den ETak zertarako ditu ideia politikoak? "ETArek ideia" horiek, harenak bakarrik ote dira? Ideiek ez baitute jabe pribatuak eta frontierak ezagutzeko ohiturarik izaten. Berdin da: "dena ETA da" doktrinari jarraiki, ideia horiek ETakoak dira, atxilotu egin behar dira, eta kastigatu (*Egin* itxiz, adibidez). 2) Hala-hala, *sinboloak* erdeinatzen, gaizkitzen dira: ikurrina baxterrean marginatuko da, inola ere ezingo da uhinkatu bera bakarrik; Euskal Herria izenaren balio semantikoa kuestionatuko da (despolitizatu egin behar da!), are balio hori zehazt eta ebaztea Autonomia Erkidegoko Auzitegi Nagusiaren esku jarri da. Euskara ez da sinboloa bakarrik, baina Euskal Herriaren sinbolo baliozkoena ere bera da. Beraz, ahal denoro iragan ruralarekin asoziatuko da, unibertsaltasunari kontrajarriko da, euskara jakitea baino garrantzizkoago dela medizina jakitea sofismatuko da; euskaltzaleek ez dutela hori politizatu behar, errepikatuko da santuzuriki behin eta berriz, politikari eta politikeroek egiten duten euskara satsuki politizatzea zilegi ager dadintzat. Erraz uler daitekeenez, errazena espainolismoarentzat euskaltzaleatasuna bortxarekin uztartzeko jukutria izaten da: ikastolak, AEK, etab., denak izan dira bata bestearen ondoren terrorismoarekin asoziatuak desprestigiatzeko. Ezagunena, eta basatiena, *Egunkaria* kasua da, sinbolo esanahitsua berori ere euskalgintzaren baitan. Itxieraren eta zuzendarien atxilotetaren kariak manifestazio erraldoi bat egin zen Donostian. *Diario Vasco*-ko editorialistarentzat (2003-02-23) jendetza harek "mostrando su indignación por interpretar que su [egunkariaren] clausura representa un ataque al euskera (...), refleja una disposición victimista por parte de quienes realizaron el llamamiento". Euskalgintzaren izenean Kontseiluak egin zuen manifestaldira deia, eta euskararen inguruko munduak masiboki erantzun zuen, erakundeetako jendea barne. DV-rentzat "la presencia de tres consejeros del Gobierno Vasco y el apoyo público a la marcha de los tres partidos que conforman la coalición del Ejecutivo Ibarretxe demuestran hasta qué punto el nacionalismo gobernante prefiere adoptar una actitud gregaria respecto al exclusivismo de Kontseilua, que situarse (...) en una posición más respetuosa con el funcionamiento del Estado de derecho y la iniciática de la Justicia". Ez, inola ere ez zen euskarari atake bat, Justiziaren betebeharra besterik ez zen... Honezkero zazpigarren urte luzera dihoa egunkaria itxita, langileak kaleratuak, zuzendariak torturatuak eta kalumniatuak, eta beti ere euskara Auzitegi Nazionalen terrorismoaren salaketaren pean, susmo beltza Espainiako hedabide guztietan behin eta berrero haizepuztua. PP pozkariotan, ezin zen besterik itxaron. Baina Euskadiko PSOE guztiak ere, bi boz bakartxoren salbuespentxoak salbu Euskal Herri osoan, ez bide du injustizia ebidente horretan Justiziaren lana baino ikusten. (PP eta PSOEren ikamiketan munduko naturalena dute Justiziaren manipulazioaren erantzukia euren artean; euskal kontuetan holakorik edo Guardia Zibilararen arbitrariorik aipatzea ETArek kontsignak jarraitzea da). Abertzaletasunarena ezezik, euskaltasunaren sinbolo orok -azken batean: maitatzen ez den identitate horrek, kuestionatu egiten zaituenak- gogait eta higuin eragiten die bi Alderdi nazional espainol nagusiei (gera zibileko esanahi frankistan "nazionalak", eznazionalistak). Begiratzekoa, halaber, DV-ko editorial ahaztezina 2003-03-

01ean, orbangabeko iruzkinekin euskaltzaleon euskararen politizazioaz eta, besteak beste, Martxeloren adierazpenei buruz bere torturaz. 3) Ez da hor amaitzen ukatu nahi den dena. “ETAren *helburu* bera du mugimendu abertzale guztiak, EAJ-PNV barne”. ETAk *helburu* politiko bat du, hortaz, eta ez da politikoa? Berdin da, berriro: zoro batzuen independentzi eldarnioak sufrimendu eta negar gehiegi ekarri du herri honetara, ez da logika eskatzeko ordua. Hala ere, insistitzen duzu: askatasuna ez al zen *helburu* zilegizkoa? Ez al zeuden libre ideia guztiak? Teorian bai, baina ideia eta xede politiko batzuk krimenen errudun moralak dira! Kasu, ideiak eta *helburuak* dira errudunak, terroristak dira (edo, San Agustin berriro: heresiak ez du askatasun eskubiderik, kiskali egin behar da!)...

Jaurlaritzako Alderdi Sozialistak eta haren aliatu antisozialistak, biak ere biak sakonki “eznazionalistak”, biek ere biek “herra afrikano” espainol berdinarekin ukatu nahi luketen hori guztia, Lehendakariaren diskurtsoetan azken denboran termino kurioso errepikakor batean laburbiltzen da: “identitatea”. Lehendakari Jauna ez omen da identitatea eta holako txorakeriez arduratzen. Kontxo, identitaterik gabeko hiritarra edo politikoa ote dugu bera? Ez, ez da hori ulertu behar dena. Baizik ere, bera unibertsala dela, bera ez dela “ideologías de campanario” ez axola. (Eko urrun bat sumatzen da XIX. mendeko aldarri proletarioena). Alegia, behialako “iraultzaile” gorri zein urdinen lelo zahar berbera jarraitzen da letaniatzen, modernotasun traputxo berriekin (behinola drama izan zena orain fartsa da, ironizatuko zukeen Mario Onaindiak), ildo batetik Primo de Riveraren “la unidad de destino en lo universal” era, bestetik *La lucha de clases* eta meatzarien “internazionalismo” primitibo samar hartara garamatzana. Aspalditxo batean, euskal nazioa iraultza liberalaren eta progresoaren izenean ostikatu zen; gero, iraultza proletario unibertsalaren izenean ignoratu edo burlatu zen; hurrena, destino espainol unibertsala eta progreso inperialaren izenean zafatu. Gerra zibil ostean (bitartean nazio txiki horrek merituren batzuk eginak zituen) progre gazteei sakonagoa iruditu zaie nazio hori ukatzen jarraitzeko euskal esentzialismoaz trufatzea — esentzialismoa zer den jakin gabe noski. Haiek esentzia arbuaitzen zuten tokian (ridikuloa egin baitzuten), orain ghost-writer progreaoren batek identitatea ukatzeraino progresatu digu. Ez du asko ematen, gure hau identitateari buruzko egungo literatura antropologiko, psiko/soziologiko, filosofikoaz (egia da, aski konplexua) informatuagoa dabilenik, atzo esentzialismoaren kritikoak esentzialismoarenaz baino. Ukatu nahi duen betikoa ukatu nahi eta, doinu berriago bateko terminologia hautatzen hasita, nekez hauta zezakeen moldegabeagoa — agian Amin Maaloufek despistatua (*Les identités meurtrières*, 1998), edo, hobeto esan, Maalouf gaizki irakurri batek (Maaloufek bai baitaki behar bezala bereizten identitate linguistikoak, identitate erlijiosoak –asasinoak–..., eta inoiz ez luke botako, berari identitateak bost axola zaizkiola bezalako kirtenkeriarik). Beraz, orain, ideia batzuk eta *helburu* batzuk ezezik, identitateak aintzat hartzea ere kondenatu egin behar da. Elizan ez dago greko eta judurik, ez dago esklabo eta librerik, espirituak besterik ez dago, denak berdinak; Espainiako Estatuan ez dago euskaldun, katalan, galegorik, hiritarrak baizik ez, denak berdinak. Hala predikatzen du teologo politikoak San Paulorekin... Bai, Eliz usain txar bat dario inkisizio kondenamaniako guztiari. Zer gertatzen da logika hori jarraitzen badugu? Ez dago espainol, frantses, ingelesik, ez dago andre-gizonak baizik, denak berdinak. Eta zergatik eta zertarako bereizten ditugu, ingeles, frantses eta espainolak, identitateak bost axola bazaizkigu? Baina azkenean bost axola diona logika da: identitateak ere kondenatu egin behar dira. Kondenatu egin behar da errealitatea... Diskurtsoak diskurtso, zein da praxia? Lehendakariaren zinaren lekuko izatera Gernikako Juntetxean Armada espainoleko buruzagiak eta Guardia Zibil armatuak deitzen dira (antza, almiral ingelesik ez zegoen gomitatua), berehalaxe ertzainaren gurutzada bat muntatzen da udaletxe eta erakunde publiko guztietan bandera espainolak ipiniarazteko, Espainiako Vuelta ziklistari Euskaditik pasatzeko erregutzen zaio, Eusko Legebiltzarrak serio-serio eztabaidatzen eta bozkatzen du futbol selekzio espainolak Autonomia Erkidegoan jokatzeko eskaera, Lehendakariak lehen aldiz Pazkoa Militarrean partehartuko du Madrilen, eta Konstituzio Espainolaren omenezko ekitaldietan, etab.; hots, Jaurlaritzaren eginbeharrik premiatsuen identitate baten eta haren sinboloen, eta sinboloen defentsa armatuaren ostentazioak dirudi (“normalizazioa”, esaten da: lotsaz bezala, aipatu nahi ez den identitate ez guztiz normal baten normalizazioa baita hain zuzen!).

[Ez dago zergatik gehiegi fidatu teorizazio hauetan, baina, teorian, ez da Estatua jendea ingeles, frantses edo espainol egiten duena, baizik berauek dira beren Estatua –Konstituzioa– egiten dutenak. Estatuak gero, edo demokraziak, ez ditu gizabanako espainol, frantses, ingelesak berdinak deklaritzen, baizik ere espainolak denak hiritar berdinak, frantsesak denak berdinak, ingelesak euren artean berdinak, eta beste guztiengandik diferentek. Gizon-emakumea aurren-aurrenik pertsona da, gero da hiritarra. Eta pertsona izan komunitate baten baitan izaten da; hori den bezainbatean dauzka bere hizkuntza, morala, bere



nortasuna. Eta nortasuna baduelako har lezake parte gizarte politikoaren eraikuntzan. Printzipioz, h. d., bere legitimitatea salbatzeko, Estatu Botereak, Zuzenbide positiboak, aurreuposatu egiten du identitatea, pertsona –“komunitate naturala”-, historian hori batzuetan aurretik emana etortzen baita, besteetan bortxa gutxi-askoz a posteriori Estatuak berak gainezarria izaten da. Logikoki hiritarren berdintasunaren presupostua da beti pertsonen identitatea, bakarra izan beharrik ez daukana bestalde –horra Suitza- “munduko hiritarraren” abstrakzioaz ari ez bagara behintzat. Eraikuntza politikoaren oinarrienean pertsonaren ordeztu hiritarra jartzea, eta horretan tematsu insistitzea, izan daiteke liberalismoa –liberalismo tipo bat, eskuinik eskuinena-, baina berdin-berdin izan daiteke nazismoa: bietan pertsona eta hiritarra konfunditzen da. Inola ere ez dena sozialismoa da].

Pena da, progre eta kritiko agertzea gustatzen zitzaion ezker bat, diskurtso modu eta praxi hauetan jausia topatzea: Estatuak izaten asmatu ezin eta, Eliza ustel bat bilakatua. (Arrazoi izanen ote du azkenean Josep Plak: “Lo más parecido a un español de derechas es un español de izquierdas”? Eskerrak, badaude salbuespenak, Alfonso Sastre laguna kasu).

**X.-** *Quae cum ita sint*, bada, urte asko pasa da, ura beti bere bidean, eta XXI. mendean gaudela jada, hasierako hipotesiko gure gogoetariak birgogoetatu egin behar lituzke apika behialako gogoetak, errealitatea ignoratu nahi ez badu berak ere. Izan ere, bitartean panorama zeharo aldatu den itxura dago, berak hori analisatu eta pentsatu zuenetik. Eta kontua, errealitateak pentsamenduari obeditzea da, baina baita pentsamenduak errealitateari entzutea eta obeditzea ere.

Bizitzako momentu batean zuretzat independentzia eta sozialismoa helburu aski inportantea bada, eta zure kontzientzian ustea baduzu horretarako bortxa baliamentu egokia litzatekeela, are eta ezinbestekoa dela, gauden munduan egonda (Machiavellik, gehienetan ezikusi egin gura izaten zaion, baina baden moralista gisa, esaten du, gerra justua ezinbesteko gerra dela), handik eta halatan uler daiteke borroka armatua gazte bati jardunbide arrazoizko eta zilegizko bezala ezezik, agertzea guztiz gogopizgarri ere, pasionagarria. Erabaki sakonak hartzeko unean, berebiziko zerikusia dizu adinak, hala nola baita momentuko inguru giroak ere. Nahi ezta ere tokikoak eta garaikoak gara, moralean bereziki (erantzukizuna “erantzun”etik dator). Franco dago, nazional-katolizismoa; Espainia herrien kartzela bat dela ikusten duzu. Frantzia, herrien kartzela ez bada, hizkuntzen hilerrria bai; zentralismo eta barne kolonialismoak hirotzen ditu eskualdeak. Simone Weil irakurtzen duzu, *L'Enracinement*. Algeriako gerrako garaia da, eman dezagun, deskolonizazioaren aroa, herri okupatuen askapenaren Pizkundea. Henry Alleg irakurtzen duzu. Sartre, Frantz Fanon, Albert Memmi. Edo Fidel Castro bere gerrilariekin Habanan sartzeko egunak dira, mundu guztiaren entusiasmoa partekatzen duzu. Edo Vietnam. Hala Euskal Herriaren borroka armatua inperialismoa eta kapitalismoa munduan porrokatzeko gerran bataila inportantea dela pentsatzen duzu. Izan ere, inork ez dugu meditatzen ezerez hutsaren gainean. Gure erabakiak –moralak, politikoak-beti lagunarteko iritzien, irakurketen, garaiko gertakarien eta giroaren, itxaropenen, arrazoiketan adina emozioaren, nolabait geure esperientziaren gainean jaikitzen dira. Bizitza bizituaren gainean. Bestela esan, kontzientziak historia dauka, eta biografia dauka. Baldintza horietatik kanpo moral denboragabekoa bakarrik legoke (beraz, inpersonala, heteronoma). Erantzukizuneko moralak beti erantzuna da, entzun denaren erantzuna. Lehenengo denborari entzuten jakin behar da. Baina, gero, beti ere entzuten, birrentzuten, birpentsatzen jarraitzea izango da kontua.

Gure hipotesiko analista filosofizaleak noizean behin K. Popper ere hartzen dizu eskuetan. Razionalista kritikoak, irakurtzen dizu han (*Gizarte irekia eta haren etsaiak*, II, 2009), oinarri razionaliki absoluturik gabeko suposizioen gainean paratzen ditu hipotesiak. Azkenean, hipotesi bat erabaki baten gainean sostengatzen da (“erabaki moralak”, azpimarratzen du Popperek): nahimenean. Beraz, arrazoimena baino sakonagoan. Horregatik razionalista kritikoa ez da behin hartutako erabakian azkenbetikorki tematzen, ez du behin hartutako deliberoa absolutizatzen, hura bere momentuan munduko razionalena izan bazen ere. Ez dago balioa betiko ziurtatua duen hipotesirik. Beti berriro proban ipini behar da hipotesia, ondorioen eta esperientziaren arabera errealitatean zer balio duen ikusteko, konkluditzen du Popperekin. Eta hala gure analista berriro ikusten eta entzuten hasten da.

Hasteko, borroka ez da, agian behin irudikatu ahal zitekeen askapenaren oinaztarria bezalakoa egiaztatzen ari. (Oinaztarri zahartua ez da oinaztarria). Asko pasa da bitartean, eta jadagoneko bortxa ozta-ozta da besterik, eszenategian kondenuatu bai eta, gero, azoka politikoan negozio bulgare bat abilki trafikatu baino,

kultura espainoleko eskola zaharberrian. Negozioa, lehenbizi Alderdientzat (badago horretarakoxe propio atondua Alderdien Lege bat), negozioa politikoentzat, eguneroko hedabideentzat eguneroko negozio ez txikia, "mehatxatuek" mehatxu omenaren negozioa aspaldi asmatu zuten, eta azkenik biktima eta "biktimei" ere euren samina negoziotxo bat bihurtzeko asmaahalak asmatzen dira, horrek atzera politikan errenta ekar dezan. (San Frantziskok esan omen zuen bezala: batzuk martiriak izan ziren, eta besteek negozio ederra muntatu zuten martirien kontura). Biktima izatea bera negozio bihurtua: nork eta Iñaki Ezkerra Foro de Ermuako Presidente ohiak salatu du hori. Bestetik, biktimen izenean gaur-egun edozein absurdu juridiko justifikatua gelditzen da, *Egunkaria* auzia kasu, edo hamaika modutako mendeku, "Parot doktrina" adibidez, edo seme-alaba eta anai-arreben edo lagunen argazkiak etxeko hormatik kendu behar izatea, etab. Hori da borroka urteon buruan ikusten dugun errealitatea. Eta edonon min asko...

Bortxak, askapenaren erreminta izateko, izan egin behar du. Ba al da? Eta hala bada ere ausaz, erreminta egokiena bera ote da? Ala gehiago da egun Inkisizioaren aitzakia eta legitimazioa? Dolore askoren kausa, efektu positibo gutxierekin?

Belfast ez da Euskadi, baina batez ere Espainia ez da Ingalaterra. Etnologoen diotenez, jendarte arkaikoak itxi-itxi kohesionatuak izaten dira, apenas egoten den tokirik norbanakotzarentzat, diferentziarentzat. Biziraupenerako ezinbestekoa omen da araei obediencia hertsia eta kolektibitatearen usteetan sinesmen oso-oso. Horretarako ordena sozialak, araeak, sinesteek legitimazio bat logikoki absolutua eta efikaza edukitzen dute: "hori horrela da, puntu!", horra arrazoia (hori berori maiz erlijiosoki gotortua ager daiteke, baina horrek baiespen dogmatikoari ez dio ezer gehitzen, kiribil bat gehiago ez bada. Izan ere, nola dakit arau eta sineste hauek Jainkoagandikoak direla? "Zure komunitateak hala esaten dizu!"). Zenbait jendarte moldek -hala nola Sevillako enparantzako horrek-, egonkortasun soziala, horren beharra gizarte orok sentitzen du, inola ez du egonkorragoa sentitzen oinarri absolutuekin baino: Espainiaren batasuna diskutiezina da; aspirazio hori Konstituzioan ez da kabitzen (ezin da izan), etc., hots, hor Jainkoa dago. Estatuaren fedeko artikulu horiek norbakoitzaren ebidentziak bilakarazi dira. Aztertuta dago (Z. Bauman, S. Zizek) nola gizarte moderno likidoetan zuzeneko autoritarismoa baino eragintsuago den, uniformitate arkaiko bera lortzeko alegia, askatasunaz baliatzea askatasunaren aurka, h. d., libre uztea bakoitzak eta denek edozer pentsatzea (edo nahi duzuna pentsatzen duzula pentsatzea), funtsezkoetan denek Estatuarekin pentsatzen duten artean. Halabeharrak testu hauxe ipini dit begien aurrean: "Nada hay menos natural que la libertad de conciencia. Las sociedades necesitan creencias unificadas para mantener la cohesión. La cultura moderna ha considerado que Antígona era una heroína de la libertad, porque contravino las leyes de la ciudad para obedecer a su propia conciencia. Pero en la obra de Sófocles, el coro increpa a Antígona y la acusa de ser «hacedora de sus propias leyes». La llama *autonomós*, autónoma, con aire de insulto [821]. Le echan en cara lo mismo que nosotros valoramos como esencia de nuestra dignidad" (J. A. Marina, *Dictamen sobre Dios*, 2002, 87). Antigona modernitate europarraren heroisa izan bada XIX eta XX. mendeetan, gaur, berriro, ez dagoela krimen okerragorik Antigona izatea baino, esango genuke, Espainian bederen. "Tribua desagitera" omen dihoala eta (zibiltasunaren irakaskuntza, abortoa, Kataluniako Estatutua: edozertxorekin "España se rompe"), elkarrengana arrimatuak bizi dira ardi ikaratuak, batasun nazional salbatzailearen "histeria erromantikoan" segurtasuna bilatuz (H. Popper: "tribalismoaren batasun galduaren bila"). Hori bai, tribalismoa beti besteei jaukiz (erromantizismoa ere bai). Bortxa dela-eta bereziki, gizarte espainol demokratikoaren primitibismo geroz eta itxiagoa prest dago, hala, prentsan-eta, intelektual mandarin eta tertulianoen errotarriak irensteko, edozein Estatu krimen isilik pasatzeko, desagerpenak, torturak, Guardia Zibilaren edo Barne Ministroaren esplikaziorik arloteenak, Justiziaren komedia barrabasenak, preso sakabanaketa, senideen tratua txarrak eta irainak, bizitza pribatuaren kontrol inkontrolatuenak (telefono, internet), zernahi alegia, baldin "etsaiaren" aurka omen bada. Honetan guztian konstituzionalismoa transbersala da: ez dago eskuin eta ezkerri, ahobatez bozkatzan du Legebiltzarrean atxilotuen inkomunikazio eta infernuaren alde. Eta, "por Dios, por la Patria y el Rey", hemen ez da ezer gertatzen.

Nazismoan ere ahobata zen legea, eta isilik egotea zein zaila zen eta zein garesti pagatzen bide zen, hura bizi eta pairatu izan zutenei maiz entzun izan diet. Modu guztietako presio soziala eta politikoa itzela zen, erdeinutik mehatxuraino, eta ez zen erraza gertatzen Alderdiaren martxa eta bilkuretan ez parte hartzea, lantokian diosal nazistak ez egitea, leihotetan banderak eta lauburuak ez esekitzea, haurrak eskolara uniformean ez joatea edo gazteak haien kanpaldietara ez bidaltzea, labur, masa mugimendu erraldoiaren albora gelditzea. Kontra deus egin gabe ere, masa ulukariarekin batera ez entusiasmazteak, atxekitasun eta

berotasunik aski ez erakusteak, susmagarri bihurtzen zintuen beste gabe. Eta susmagarria, familia guztiarekin, baztertua zegoen automatikoki aurrerabide posible orotatik. Batzuetan, gazteen astrapalak direla-eta kalean, gure politiko demokratek nazismoa aipatzen dute haiek iraindu guran. Baina nazismoa ezer izan bada, norbanakoaren kontrol osoa izan da, arima zolaraino, eta hiritar guzti-guztien pentsamenduaren eta jardunaren uniformizazioa -“Gleichschaltung”- irrastien eta periodikoen bidez, eskolaren eta masa mugimenduen bidez, Estatuaren etengabeko gainezakertaren bidez bizitza pribatuan zein publikoan. Nazismoan Estatu modernoaren kontrol eta uniformizazio joerak beren perfekzio eta biluztasun lotsagabera heldu dira. Nazismoa kondenatuz, baina Estatu modernoak bere perfekzio eta biluztasunera heltzeko grinaz segitzen du beti ere (ezin da ahaztu, Estatu modernoaren sorreran Inkisizioa izan dela faktore nagusietako bat); eta politikoek, beti nazismoa kondenatuz, asko ikasi dute harengandik. Estatuak bere antz eta irudira birsortu nahi izaten digu hiritarra, hiritarraren kontzientzia: dena politika bihurtuz, dena Estatu bihurtuz (Estatuaren omnipresentzia inbaditzaile horrixe buru egitea da, besteak beste, ez kondenatzaile askok ez kondenatuz nahi duena). Nazismoak Alemania inperialeko tradizioak modernizatu zituen moduan, Espainiak ez dago dudarik Francoren ondoren bere tradizioak modernizatu dituela. Baina, hori; bere tradizioak: nirekin ez bazaude, kontra zaude; etsaia zara, etc.

Gero, etsaiak dena gaizki etsaiaren aurka dena ongi printzipioarekin, arauz-eta zeinen eskutik etorri, udaletxeetan politika alternatiboen esperimenduak oro zapuztu beharra dago, kultur proiektu berriak a priori gaiztoak dira, plan originalak beti txarrak, Abiada Handiko Trenaz eztabaidatzeko ez daukazue eskubiderik (bortxa kondenatzen ez duzuen artean)... Ez bortxa bakarrik: bide ez ofizialek ezer egiteko posibilitateak oro daude kondenaturik, eta kondenatu behar dira. Horrela, gizartea higiezindurik dago, ez atzera ez aurrera, dena loturik eta ongi loturik, Jeneral zaharraren hilburukoak nahi zuen legetxe.

Laguna: nora joateko atera zinen, eta nora heldu zara, edo zaituzte helarazi?

Gure laguna ez da bortxaren fededun bat, eta bortxa gaitzesten ez badu, ez da bera horrela demokratagoa delakoan, gizarte demokratagoa gura lukeelako baizik. Eztabaida bat nahi lukeelako -dialogoa, ez oilar borroka- alde guztiak euren arrazoiak arrazoitzeko eta argitzeko, eta norbera bere iritzira arrazoiaren artean ibiliz ailegatzeko. Baina, “zer eztabaidatu? Hemen ez dago zer eztabaidaturik” aurpegiratzen dizute. (Eta egia da, atentatu baten biharamunean, ez eztabaidatzea hobe da). Okerrago dena, batzuen temarekin ezer ez eztabaidatzeko, eta libreki eztabaidatzea bera praktikan legez eragotzia, denok ere azkenean ez dakigu honezkero zer eztabaidatu beharko genukeen. Ez dugu eztabaidatu, ETak Euskal Herriari egin dion kaltea moralki, kulturalki, sozialki, politikoki... Agian Euskal Herriak ETari asko zor dio moralki, kulturalki, sozialki, politikoki: agoran eztabaidatu ez dugu inoiz egin. Kondizio hauetan, ETaren kondena publikoak oso onestoa ez du ematen. Gure lagunari behintzat onestoa gogoan begitantzen zaio abstenitzea. Eta? Ez da onestasunagatik, abstenitu eta kondenatzen ez badu. Jada ez du oso garbi gogoratzen zergatik ez zuen kondenatu nahi. Gerra oro manikeoa da eta gauzak hainbeste nahastu dira urteotan guztietan. Errazena, orduan, txuri-txuri garbia iruditzeke, bere burua gerratik kanpo suposatzeak eman lezake: nondinahiko bortxa oro gaitzetsiz, etab. Hori, baina, gure gizartean ez da de facto manikeismoaren lorearen lorea baizik. Hemen ja inor ez dago garbi, aspaldi. Gure lagunak badaki, ez kondenatu edo abstenitu arren manikeismoaren sarean atrapatua dagoela. Manikeo bat da bera ere — baina gutxienez berak badaki manikeoa dela, manikeismo erregearen biktima bat gehiago. Badaki, gainera, arazoa ez datzala bortxa kondenatu bai ala ezean, batzuen eta besteen manikeismo gehiago ala gutxiagoan, eta soluzioa behar duena borroka dela, ez gure kontzientziatxoak, eta borrokaren kausak. Ikusten ditu borroka kostatzen ari den sakrifizioak, alde guztietan. Larzabalen *Ibañeta*-z oroitzen da: “zer ari gaituk, nafar odola putzuka ixuriz? Nafarroa diagu odolez hustuko eta nafarren artean ditiagu ikaragarritzko herrak muntatuko?”

Gogoeta aski konplikatu hauek guztiak konklusioa franko sinplea dute: edo bortxazko bidez edo bakezko bidez saia gaitzetzke, biek dute beren prezioa.

Historian ezer ez dago debalde. Prezioaren galdera, hortaz, ez dago baztertzerik: morala da eta politikoa da; ez moralak eta ez politikak saihets lezakete. Eta nekeza da erabakitzen (etorkizuna ez baitu inork ezagutzen, esango zukeen Kantek). Gure protagonistak ez daki ja nora begiratu. Hasiara hartan helburua ez zen garaipena, askatasuna zen. Zalantza guztien osinean ere, baina, pentsatzen hasten da orain, egungo katramila sozial, politiko, ekonomiko, kultural guztietatik ateratzeko, bortxaz baino hobe, agian irtenbidea bakean bilatzen entseatu beharko litzatekeela. Beharbada efikazagoa ez da (“garai txarrak dira

utopiarentzat“), baina, gutxienez, jomugarekin seguruenik hobeto doitzen da. Izan ere, helbideek askotan helburuak ere halakatzuz amaitzen dute — bortxak batez ere, ikus iraultzen historia. Bortxa gaitzetsi ez du egiten (zein zentzu izan behar/ahal luke horrek: erlijiosoa?, morala?, politikoa?, hiruren nahas opila?, oportunistaz zinikoa?, azkenean apaldu eta burua makurtzearena?...). Ongiegi daki, praktikan bortxaren kondena efikaz eta sinesgarri bakarra, tranpa eta ekibokorik gabekoa, elkarriketa dela. Hor dago korapilo gordiarra: elkarriketak askatasuna suposatzen du, baina alde guztietatik askatasuna. “Konstituzioaren“ aldetik ere bai.

Bitartean, elkarriketarik gabe ezin esango da elkarbizitza politikoaren oinarria guztion gizarte ituna denik: paperak paper, oinarri hori garailearen inposizioa izango da beti ere, edo berriz ere. Bortxa, askatasunaren bitartekoa izatetik helburu izatera etorria egongo da: gizon-emakumeon bizitza katez kateatzen duen burdinezko gizarte egitura.

2009-11-17